

บทที่ ๕

พัฒนาการด้านวัตถุประสงค์และการนำเสนอของวรรณคดีเสภา

วัตถุประสงค์ หมายถึง ความตั้งใจที่จะนำไปใช้ของผู้แต่ง วรรณคดีเสภาเรื่องแรก คือ เสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน มีวัตถุประสงค์ในการเล่าเรื่อง ส่วนวรรณคดีเสภาเรื่องอื่นที่แต่งขึ้นในสมัยต่อมา ก็มีทั้งการสืบเนื่องมาจากเสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผนและเพิ่มวัตถุประสงค์อื่น ๆ ในแต่ละสมัย ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวถึงพัฒนาการของวรรณคดีเสภาด้านวัตถุประสงค์ในบทนี้ ส่วนการนำเสนอ หมายถึง การนำเอาวรรณคดีเสภาไปใช้ในรูปแบบใด ดังจะเห็นได้ว่า เสภาเรื่องแรก คือ เสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผนมีการนำเสนอเริ่มจากการนำมาประกอบการแสดง คือ การขับเสภา และมีการสืบเนื่องต่อมา ตลอดจนมีพัฒนาการเพิ่มเติมในบางประการด้วยเช่นเดียวกัน ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวถึงประเด็นในด้านพัฒนาการการนำเสนอของวรรณคดีเสภาในบทเดียวกันนี้

๕.๑ พัฒนาการด้านวัตถุประสงค์ของวรรณคดีเสภา

พัฒนาการด้านวัตถุประสงค์ของวรรณคดีเสภาแบ่งออกตามยุคสมัยที่แบ่งเป็น ๓ ยุค คือ

๑. วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๒. วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

๓. วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลจนถึงสมัยรัชกาลปัจจุบัน

พัฒนาการด้านวัตถุประสงค์ของวรรณคดีเสภา เริ่มจากการเล่าเรื่อง จากนั้นก็มีความสืบเนื่องเรื่อยมา และยังมีเพิ่มเรื่องการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองในสมัยรัชกาลที่ ๔ จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๖ จากนั้นจึงเป็นการแสดงความคิดเห็นต่อสังคมและการเมือง การสั่งสอน และการอำนวยพร แต่ความสืบเนื่องของการเล่าเรื่องก็ยังคงมีต่อมาจนถึงปัจจุบัน

๕.๑.๑ วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้แก่ เสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน เสภาเรื่องนายขี้หนายโชติ เสภาเรื่องพระยาทรงพระยาพาน เสภาเรื่องศรีธนญไชย เชียงเมี่ยง และเสภาเรื่องพระราชพงศาวดาร มีวัตถุประสงค์ ๒ ประเภท คือ การเล่าเรื่อง และการเล่าเรื่อง ควบคู่กับการเสนาอนโขนบายทางการเมือง ดังแสดงให้เห็นต่อไปนี้

๕.๑.๑.๑ วัตถุประสงค์ในการเล่าเรื่อง

วรรณคดีเสภาที่มีวัตถุประสงค์ในการเล่าเรื่อง มี ๔ เรื่อง คือ เสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน เสภาเรื่องนายขี้หนายโชติ เสภาเรื่องพระยาทรงพระยาพาน เสภาเรื่องศรีธนญไชย เชียงเมี่ยง

เสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผนมีวัตถุประสงค์ในด้านการเล่าเรื่อง เห็นได้จากลักษณะของเนื้อหา เป็นแบบนิทานเล่าเรื่องความรักของขุนช้าง ขุนแผน และนางวันทอง ตลอดจนตัวละครรุ่นลูกอีกหลายตัว และเห็นได้จากข้อสันนิษฐานของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (๒๕๑๓:๑๔) ว่าเสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผนน่าจะใช้ขับเล่าเรื่องกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว

เสภาเรื่องนายขี้หนายโชติ มีลักษณะของจุดมุ่งหมายในการเล่าเรื่องเพื่อสอนใจเช่นกัน คือ เล่าเรื่องเปรียบเทียบระหว่าง ๒ ครอบครัวที่มีลักษณะแตกต่างกัน และเห็นได้จากการขึ้นต้นและลงท้ายเรื่องคล้าย ดังตัวอย่าง

	ขอยกอรรถักปุระถ้อยสุนทรสอน
นิทานหลังหวังแกลงแต่งเป็นกลอน	พอสืบสอนปัญญาประชาราช
	(หอสมุดแห่งชาติ)

เสภาเรื่องพระยาทรงพระยาพาน กวีมีจุดประสงค์ในการเล่าเรื่องเช่นกัน เห็นได้จากลักษณะของเนื้อหา กล่าวคือ เนื้อหาในช่วงแรกเป็นส่วนของการเล่าเรื่องตำนานพระปฐมเจดีย์ ส่วนเนื้อหาในช่วงที่สองมีโครงเรื่องเกี่ยวกับความรักแบบรักสามเส้าคล้ายคลึงกับบทเสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน คือ เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับปัญหาความรักระหว่างหญิงหนึ่งคน ชายสามคน คือ นางทองประศรี กับพลาขจันหนู กงขวานและอุ้นไฟ

การแสดงความผูกพัน และการมีอำนาจควบคุมเหนือประเทศราชทั้งหลายของไทยเป็นการเน้นให้เห็นว่าประเทศราชเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของชาติไทย การเน้นความเป็นชาติเดียวกันดังกล่าวเป็นนโยบายทางการเมืองในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการสร้างสำนึกแห่งเอกภาพ (sense of unity) (ธิดา สารธา, ๒๕๒๕ : ๑๑-๑๒) เพื่อแสดงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติ โดยมีกษัตริย์เป็นศูนย์กลาง

เสภาเรื่องพระราชพงศาวดาร แต่งขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นช่วงที่ไทยพยายามแสดงให้เห็นถึงอำนาจ และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างไทยกับประเทศราชต่าง ๆ โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลาง เนื้อหาเฉพาะในตอนตีเมืองเขมร จัดเป็นเนื้อหาส่วนที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่มีต่อนโยบายทางการเมืองดังกล่าวนี้อย่างเด่นชัด โดยเฉพาะประเด็นการแสดงให้เห็นความสำคัญและขอบเขตพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์เห็นได้ตั้งแต่ต้นเรื่อง กวีให้ภาพของพระมหากษัตริย์ คือ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ หรือสมเด็จพระเจ้าอยู่ทองเป็นเสมือนศูนย์กลางของอำนาจ มีความยิ่งใหญ่ เห็นได้จากการมีเมืองประเทศราชมากมาย ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยความสุข และ บ้านเมืองมีความอุดมสมบูรณ์

เนื้อหาในเสภาพระราชพงศาวดาร อ่างสิทธิ์แสดงความผูกพันระหว่างเขมรและไทย ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่การที่เขมรตกเป็นเมืองประเทศราชของไทยในช่วงรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (สมเด็จพระเจ้าอยู่ทอง) แห่งกรุงศรีอยุธยา คือ ในราวปีพ.ศ. ๑๘๕๓ เป็นต้นมา แสดงให้เห็นถึงระยะเวลายาวนานที่เขมรตกเป็นเมืองประเทศราชของไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา จนถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประมาณ ๕๐๐ กว่าปี* การอ่างสิทธิ์ความเป็นผู้ครอบครองอาณาจักรเขมรด้วยเวลาชานานดังกล่าวเป็นเหตุผลที่มีน้ำหนักประการหนึ่งที่จะแสดงให้ชาวฝรั่งเศส และผู้อ่านเห็นความเป็นปึกแผ่นของไทย ที่มีเขมรเป็นส่วนหนึ่งของพระราชอำนาจในพระมหากษัตริย์ไทยด้วยเสมอ นอกจากนี้ เนื้อหาส่วนที่แสดงให้เห็นว่า “เขมรแปรพักตร์” แล้วไทยสามารถจัดการปราบปรามเขมรให้กลับมาเป็นประเทศราชของไทยได้อีกครั้งก็นับว่าให้เห็นว่า เหตุการณ์ที่เขมรพยายามจะปลีกลตัวไปจากไทยนั้น เคยเกิดขึ้นมาแล้วในอดีต ฉะนั้น เนื้อหาในเสภาพระราชพงศาวดาร จึงเป็นการเตือนเขมร และบอกกับผู้อ่านคนไทยอยู่ในที่ว่า ความพยายามที่จะทำสัญญาการค้าโดยตรงระหว่างเขมรกับฝรั่งเศสนั้นเป็นความคิดที่

* นับจากช่วงปีพ.ศ. ๑๘๕๓ รัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ จนถึงปีพ.ศ. ๒๔๐๖ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นช่วงที่ฝรั่งเศสพยายามทำสัญญากับเขมร

เรียกว่า “ทิดคค” หรือ “แปรพักตร์” เช่นเดียวกับในอดีต เพราะความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างไทยกับเขมรจะยังคงเป็นไปตามเดิม คือ ไทยจะยังคงมีสิทธิเหนือเขมรต่อไปเหมือนดังกับที่ได้เป็นในอดีตกาล

ในเสภาพระราชพงศาวดาร กวีเน้นความสำคัญแม่ทัพเป็นสำคัญ กล่าวคือ แม่ทัพจะต้องมีความสามารถในการรบ และในการปกครองเหล่าทหาร เช่นเดียวกับพระรามศวร เมื่อรู้ว่าพระองค์เสียดูกับพม่า ก็ทรงใช้ความเข้มแข็ง สั่งการให้ทหารออกสู้รบจนสามารถเอาตัวรอด และถอนมาตั้งหลักได้ด้วยทรงทราบว่างองทัพไทยมีกำลังพลน้อย จึงไม่เข้าต่อสู้กับพม่าอย่างขาดสติ แต่กลับรอกองทัพเสริมจากเมืองหลวง แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงใช้ทั้งความรอบคอบ ความเด็ดขาด และการผ่อนปรนตามสถานการณ์เพื่อปกครองเหล่าทหารอย่างได้ผล นอกจากนี้ยังรักศักดิ์ศรี มีความมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติภารกิจที่ได้รับมอบหมายมาให้ได้ผลสำเร็จจุลวง แม้มีอุปสรรคกัพยาขามแก้ไข ไม่เกิดความท้อแท้

จะเห็นได้ว่า แม้เสภาเรื่องพระราชพงศาวดารจะมีจุดประสงค์ในการเล่าเรื่อง แต่ก็มีลักษณะของการแสดงความคิดเห็น หรือประกาศนโยบายทางการเมืองในขณะนั้นไปพร้อม ๆ กัน ด้วย ส่วนวรรณคดีเสภาเรื่องอื่นที่แต่งขึ้นในช่วงสมัยเดียวกัน คือ เสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน เสภาเรื่องนายขันนายโชติ เสภาเรื่องพระธากงพระยาพาน และเสภาเรื่องศรีษณอุไชยเชียงเมียง ต่างก็มีวัตถุประสงค์ในการเล่าเรื่องประเภทนิทานเช่นกัน

๕.๑.๒ วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๕ จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๗ ยังคงมีลักษณะที่สืบเนื่องมาจากวรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในสมัยแรก คือ วัตถุประสงค์ในการเล่าเรื่อง วัตถุประสงค์ในการเล่าเรื่องควบคู่กับการประกาศนโยบายทางการเมือง และมีพัฒนาการโดยเพิ่มวัตถุประสงค์ในการสั่งสอนในวรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังแสดงให้เห็นต่อไปนี้

๕.๑.๒.๑ วัตถุประสงค์ในการเล่าเรื่อง

วรรณคดีเสภาที่แต่งในสมัยนี้มีวัตถุประสงค์ในการเล่าเรื่อง ได้แก่ เสภาเรื่องอาบุญหะขัน บทละครเสภาเรื่องไกรทอง บทละครเสภาเรื่องน้ำดาลทราย และบทเสภาว่าเรื่องพระอภัยมณี และปู่เจ้าสมิงพราย ดังตัวอย่าง

เสภาเรื่องอาบุญหะซัน มีวัตถุประสงค์ในการเล่าเรื่องการผจญภัยของอาบุญหะซัน เห็นได้จากลักษณะของเนื้อหาแบบนิทาน และการเป็นเสภาหลวงในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ใช้ขับขณะทรงเครื่องใหญ่

บทละครเสภาเรื่องไกรทอง มีวัตถุประสงค์ในการเล่าเรื่องเช่นกัน คือ การต่อสู้ระหว่างไกรทองกับชาละวัน และเห็นได้จากการนำเสนอในการแสดงโดยขับเสภาเพื่อเล่าเรื่อง เช่นเดียวกับในบทละครเสภาเรื่องน้ำตาทราย และบทเสภารำเรื่องพระอาทิตย์สนมและปู่เจ้าสมิงพราย

๕.๑.๒.๒ วัตถุประสงค์ในการเล่าเรื่องควบคู่กับการประกาศนโยบายทางการเมือง
วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นเพื่อเล่าเรื่องควบคู่กับการประกาศนโยบายทางการเมือง มี ๑ เรื่อง คือ เสภาเรื่องพญาราชवंส

เสภาเรื่องพญาราชवंส มีวัตถุประสงค์ในการเล่าเรื่องควบคู่กับการประกาศนโยบายทางการเมือง เห็นได้จากเนื้อหามาจากเรื่องOthello ของเชกสเปียร์ ตัดตอนมาเฉพาะเนื้อหาในส่วนของอุปสรรคความรักระหว่างเชื้อชาติของพญาราชवंส และนางบัวผัน ส่วนในด้านการประกาศนโยบายทางการเมือง จะกล่าวถึงพร้อมทั้งเสภาเรื่องสามัคคีเสวกต่อไป

๕.๑.๒.๓ วัตถุประสงค์ในการอ้างสอน

เสภาเรื่องสามัคคีเสวก มีวัตถุประสงค์ในการสั่งสอนเหล่าขุนนาง กล่าวคือ นำเอาเรื่องราวของเทพเจ้าที่มีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อเจ้านายมาเป็นแบบอย่างให้เหล่าขุนนางได้ปฏิบัติตาม ให้เกิดความรู้สึกรักชาติและจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์มากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม เสภาเรื่องพญาราชवंสและเสภาเรื่องสามัคคีเสวกมีวัตถุประสงค์ในการประกาศนโยบายของรัฐไปพร้อม ๆ กับการเล่าเรื่อง และการสั่งสอน เช่นเดียวกับในเสภาเรื่องพระราชพงศาวดาร กล่าวคือ นโยบายการปลุกใจให้รักชาติในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นความคิดที่สัมพันธ์สืบเนื่องกับลัทธิการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเช่นกัน แต่ผนวกความคิดในการคงสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้ด้วย

นโยบายของรัฐในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงเป็นการเน้นความคิดของการเป็นหนึ่งเดียวกันของคนในชาติ และการคงสถานะของพระมหากษัตริย์ โดยการ

สร้างสำนึกแห่งความเป็นรัฐชาติ หรือชาตินิยม (sense of being a nationstate) เป็นนโยบายหลักในรัชกาลที่ ๖ โดยเน้นไปที่ความสำคัญของพระมหากษัตริย์ ควบคู่ไปกับความเป็นปึกแผ่นของแว่นแคว้น และความเป็นปึกแผ่นของประชาชนไทย

ด้วยเหตุดังกล่าว รัฐจึงมีวิธีการปลุกใจให้รักชาติและสร้างกระแสชาตินิยมหลายประการ วรรณคดีเสภาเป็นส่วนหนึ่งของการเผยแพร่นโยบายทางการเมืองดังกล่าวด้วยการกระตุ้นให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกรักชาติ เช่น การใช้คำว่า “พวกเรา” หรือการสั่งสอนด้วยความเปรียบ

ควรไทยเราช่วยบำรุงวิชาช่าง
ช่วยบำรุงช่างไทยให้ถาวร

เครื่องสำอองแบบไทยสโมสร
อย่าให้หย่อนกว่าเขาเราจะอาย

แม้พวกเราชาวไทยตั้งใจช่วย
ช่างคงใฝ่ใจผูกถูกทำนอง

เอื้ออำนาจช่างไทยให้ทำของ
และทำของงามงามขึ้นตามกาล

(มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, ๒๔๕๕: ๕๖)

ถึงลำบากเท่าใดไม่ทอดทิ้ง

เป็นไทยจริงแล้วจึงรักพระจอมไทย

(มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, ๒๔๕๕: ๖๔)

ควรนึกว่าบรรดาข้าพระบาท
เหมือนลูกเรืออยู่ในกลางหว่างวารี
แม้ลูกเรือเชื่อถือผู้เป็นนาย
คอยตั้งใจฟังบังคับกับปีติัน

ล้วนเป็นราชบริพารพระทรงศรี
จำต้องมีมิตรจิตสนิทกัน
ต้องมุ่งหมายช่วยแรงโดยแข็งขัน
นาวานั้นจึงจะรอดตลอดทะเล

ถึงเสวีที่เป็นข้าฝ่าพระบาท
ในพระราชสำนักพระภูธร
เหล่าเสวกตกที่กะลาสี
รักษาตนเคร่งครัดตรงวินัย

ไม่ควรขาดความสมัครสโมสร
เหมือนเรือแล่นสาครสมุทรไทย
ควรคิดถึงหน้าที่นั้นเป็นใหญ่
สมานใจจงรักพระจักรี

(มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, ๒๔๕๕: ๖๑)

จะเห็นได้ว่า วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีลักษณะของวัตถุประสงค์ที่แต่งสืบเนื่องมาจากวรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในสมัยแรก คือ มีวัตถุประสงค์ในการเล่าเรื่องจากบทละครเสภาเรื่องไกรทอง และบทเสภาว่าเรื่องพระอภัยสมันและปู่เจ้าสมิงพราย ส่วนวรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๖ คือ เสภาเรื่องอาบุญหะชัน เสภาเรื่องพญาราชวังสัน และเสภาเรื่องสามัคคีเสวก นอกจากนี้จะมีวัตถุประสงค์ในการเล่าเรื่อง และสั่งสอนแล้ว ยังมีวัตถุประสงค์ในการประกาศนโยบายทางการเมืองควบคู่กันไปด้วย ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากวรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ เนื่องมาจากลัทธิด้านนิคมในช่วงระยะเวลานั้น

๕.๑.๓ วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลจนถึงสมัยรัชกาลปัจจุบัน

วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๘ จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๙ มีวัตถุประสงค์ในการแต่งทั้งที่สืบเนื่องมาจากวรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๑ คือ การเล่าเรื่อง การสั่งสอน และพัฒนาโดยเพิ่มวัตถุประสงค์อื่นเข้าไปด้วย ได้แก่ การแสดงความคิดเห็น และการอำนวยการ ดังแสดงให้เห็นต่อไปนี้

๕.๑.๓.๑ วัตถุประสงค์ในการเล่าเรื่อง

วรรณคดีเสภาที่มีจุดประสงค์ในการเล่าเรื่อง ได้แก่ เสภาเรื่องพระร่วงสวรรคโลก เสภาตลาด บทละครเสภาเรื่องมาดามบัดเดีร์ฟลาย บทละครเสภาว่าเรื่องตาม่องล่าช และบทเสภาว่าเรื่องกาภิ

บทละครเสภาเรื่องพระร่วงสวรรคโลก แต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๘ มีวัตถุประสงค์ในการเล่าเรื่องที่สืบเนื่องมาจากวรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในสมัยแรก ๆ เป็นการเล่าเรื่องชีวิตของพระร่วงสวรรคโลก

ลักษณะของวัตถุประสงค์ในการเล่าเรื่องของกวีในเสภาเรื่องพระร่วงสวรรคโลกถือเป็นลักษณะของวัตถุประสงค์ที่สืบเนื่องมาตั้งแต่เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เช่นเดียวกับเสภาอีกเรื่องหนึ่งซึ่งสันนิษฐานว่าแต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๘ เช่นกัน คือ เสภาตลาด

เศภาตลาต มีวัตถุประสงค์ในการแต่ง คือ การเล่าเรื่องการเลือกคู่ครองของขุนนางหนุ่มคนหนึ่ง เห็นได้จากกลอนต้นเรื่องที่ว่ากริเลียบแบบวิธีการแต่งแบบเสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน

จะกล่าวกลับจับเรื่องโดยกำหนด	เปนนบาทบาทแบบอย่าง ขุนแผน
เปนนบทกลอนเสภาว่าตามแกน	ถึงไม่เหมือนก็แม่นๆเป็นพันซ์ทาง
จะว่าเนื่องตามเรื่องนิยายนี้	ใครได้ฟังเปนนุกชีไปทุกอย่าง
จะมีคนเอาทรัพย์มานับวาง	ให้เปล่าๆกำขังตำลึงทอง

(ทอสมุดแห่งชาติ)

บทละครเศภาเรื่องมาดามบัวเต๋อร์ฟลาย ของม.ล.ปิ่น มาลากุล แต่งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ในการแต่งเพื่อเล่าเรื่อง โดยตัดตอนมาเฉพาะเนื้อหาช่วงท้ายของเรื่อง คือ ตอนที่แสดงให้เห็นอุปสรรคความรักระหว่างเชื้อชาติของมาดามบัวเต๋อร์ฟลายกับนายทหารเรือ ชาวอเมริกัน

บทละครเศภาตาม่องถ่าย ของอุราพร พาทยกุล มีลักษณะการเล่าเรื่องแบบนิทาน มีโครงเรื่องเป็นเรื่องของรักสามเส้าระหว่างหญิงหนึ่งคน ชายสองคนเช่นเดียวกัน คือ นางชมโดยเจ้าลาย และเจ้ากรุงจีน

ส่วน**บทเศภารำเรื่องกาเกิ** ของเสรี หวังในธรรม ก็มีวัตถุประสงค์ในการเล่าเรื่องเช่นเดียวกัน คือ เล่าเรื่องนางกาเกิ มเหสีของพระเจ้าพรหมทัต

๕.๑.๓.๒ วัตถุประสงค์ในการจัดสอน

วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในสมัยรัชกาลปัจจุบันที่มีวัตถุประสงค์สั่งสอนมักเน้นที่การสั่งสอนผู้อ่านให้มีความประพฤติที่ดียาม ถูกต้อง ตามลักษณะของผู้เป็นผู้ใหญ่กว่าสั่งสอนเด็ก เช่น เสภาอวยพรสอนนักรบมวย เสภาแม่รักลูก เสภาศึกษาธรรม

เศภาอวยพรสอนนักรบมวย ของสาขฟ้า สยาม มุ่งสั่งสอนนักรบมวยให้มีระเบียบวินัยที่ดี ตั้งใจซ้อมมวย และเชื่อฟังครูมวย

เศภาแม่รักลูก ของสุจิตต์ วงษ์เทศ มุ่งสั่งสอนเรื่องความสำคัญและความรักของแม่ที่มีต่อลูก และเน้นย้ำให้ลูกรีบปรนนิบัติดูแลแม่เพื่อเป็นการตอบแทนพระคุณ

สถาปัตยกรรม มุ่งสั่งสอนว่า การพัฒนาทางวัตถุแต่เพียงประการเดียวไม่สามารถ ทำให้จิตใจสงบนิ่งได้ แต่การศึกษารวม จะสามารถทำให้จิตใจสงบสุข สามารถคลคละกิเลส ความอยากมีอยากเป็น ได้

ในช่วงหลัง ๆ มีผู้นำเอาบทเสภาที่เป็นบทสั่งสอนมาใช้ช่วยด้วย คือ กลอน ก ไก่ เพื่อใช้สำหรับให้เด็กท่องจำด้วย ดังตัวอย่าง

ท.ทหารขึงขง ร.รงนกกระทง น.หนูดูย่ง ม่านมุ้งบ.โบไม้

ป.ปลาจี่หิ้งษ์ ผ.ผึ้งร้องไห้ ผ.ฝาชอบใช้ ขกให้พ.พาน

(ถาวร สิกขโกศล,เสภาเสนาะคูริยางค์

[เทพคลับ],๒๕๔๒)

ลักษณะของการสั่งสอน นอกจากจะให้ประโยชน์ในด้านการท่องจำ และสั่งสอนความประพฤติที่ปรากฏในวรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในสมัยรัชกาลปัจจุบัน ยังถือเป็นการสืบเนื่องของวัตถุประสงค์ของวรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๖ คือ เสภาสามัคคีเสวก อีกด้วย

๕.๑.๓.๓ วัตถุประสงค์ในการแสดงความคิดเห็น

วรรณคดีเสภาที่มีวัตถุประสงค์ในการแสดงความคิดเห็น มักเป็นงานของสุจิตต์ วงษ์เทศ ที่เป็นการแสดงความคิดเห็นทางด้านสังคมและการเมือง ได้แก่

๑. แสดงความคิดเห็นทางด้านสังคม

วรรณคดีเสภาที่มีวัตถุประสงค์แสดงความคิดเห็นทางด้านสังคม มักจะเป็นงานของสุจิตต์ วงษ์เทศ นอกเหนือจากเสภา(นอกเรื่อง) ของภิญโญ ศรีจำลอง ได้แก่ เสภาไพร่ เสภาน้ำท่วมหาบเร่ และเสภาเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ เช่น เสภาบ้านเจ้า เสภามือถือสาก ปากถือศีล ดินถืออาวุธ เสภาใบทองคั้ง บายศรี เพลงขาวเสภา เสภาวาจาปราศรัย น้ำใจกระหายสงคราม เสภาสิบสองพันนา เสภาขอพร ปีใหม่เท่านั้นแหละ เสภาไถว่า-คลอง เสภาโถกถักตัดตา เสภาอาหม เสภาฉลอง ๗๐๐ ปีลาขสีไท อาลัย “โลกหนังสือ” และเสภาหมดแม่ไร่

วรรณคดีเสภาในกลุ่มนี้มีวัตถุประสงค์แสดงความคิดเห็นกับผู้อ่านเรื่องสภาพสังคมในปัจจุบันที่เต็มไปด้วยปัญหาต่าง ๆ เช่น ปัญหาการจราจร ปัญหาสภาพแวดล้อม มลพิษ หรือสงคราม

ปัญหาดังกล่าวนี้เป็นปัญหาที่สืบเนื่องมาจากคนไทยให้ความสนใจกับการพัฒนาทางด้านวัตถุ และอารยธรรมทางตะวันตกมากเกินไป และขาดการให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมและศาสนา ซึ่งเป็นรากเหง้าดั้งเดิม ตัวอย่างเช่น

สถาพร แสดงความคิดเห็นว่า “ไพร่” หรือชาวบ้านในสังคมไทยไม่มีการพัฒนาด้านคุณภาพชีวิตเท่าที่ควร ทั้งนี้เนื่องมาจากการที่รัฐบาล และนักการเมืองไม่สนใจดูแลแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง แต่ไปสนใจงานด้านอื่น ๆ มากกว่า เช่น สนใจต้อนรับนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติมากกว่า การแก้ไขปัญหาทางสังคมในช่วงที่มีการฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบ ๒๐๐ ปี เป็นต้น

เสนาณรงค์ เสนอความคิดเห็นว่า การพัฒนาด้านการเกษตรกรรม และการกักเก็บน้ำ เพื่อการเกษตรของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยเป็นความคิดที่ช่วยให้การเกษตรกรรมของชาวบ้านพัฒนาอย่างรวดเร็ว แต่ทางรัฐบาล หรือทางราชการกลับไม่เข้ามาช่วยเหลือเท่าที่ควร ปัญหาเรื่องความแห้งแล้ง และความยากจนจึงยังมีอยู่ต่อไป

เสนาโอ้ว -คลอง เสนอแนวคิดที่ว่า ปัญหาน้ำท่วมในกรุงเทพฯปัจจุบัน สืบเนื่องมาจากการพัฒนาบ้านเมืองที่เป็นไปตามแบบตะวันตกมากเกินไป ด้วยการผลิตคลองที่เดิมมีอยู่มากมายทำเป็นถนนแทน เมื่อฝนตกลงมามาก ๆ น้ำก็ระบายไม่ทัน จึงเกิดปัญหาน้ำท่วม

เพลงยาวเสนาณรงค์ เสนอแนวคิดที่ว่า การพัฒนาบ้านเมืองต้องควบคู่ไปกับการสร้างรากฐานทางวัฒนธรรม และศาสนาที่ดั้งเดิมด้วย การพัฒนาเมืองหลวง คือกรุงเทพฯให้เป็นไปตามแนวตะวันตกเพียงแต่อย่างเดียว จะทำให้ความดั้งเดิมทางด้านขนบธรรมเนียมไทยสูญหายไปอย่างน่าเสียดาย

เสนาธิบศองพันนา เสนอแนวคิดที่ว่า ปัญหาสงครามที่เกิดขึ้นระหว่างประเทศในแถบทวีปเอเชียด้วยกัน เป็นเพราะคนในทวีปเอเชียขาดความเชื่อมั่นในรากฐานทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ร่วมกัน และเชื่อในคำวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับการแบ่งแยกดินแดนของนักวิชาการชาวตะวันตกมากเกินไป ความแตกแยกจึงเกิดขึ้นโดยทั่วไปในระหว่างผู้คนในทวีปเดียวกัน

๒. แสดงความคิดเห็นทางด้านการเมือง

วรรณคดีเสภาที่แสดงความคิดเห็นทางด้านการเมือง เช่น เสภาเสภา เสภาเผด็จการ และเสภาเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ

วรรณคดีเสภากลุ่มนี้เสนอความคิดเห็นด้านการเมืองเป็นสำคัญ โดยเฉพาะการปกครองระบบเผด็จการ ซึ่งเป็นการปกครองที่ผู้นำทางการเมืองมีอำนาจอยู่เพียงกลุ่มเดียว ในช่วงที่มีการปกครองไม่มีกิจกรรมทางประชาธิปไตย มีแต่ปัญหาทางสังคมต่าง ๆ มากขึ้น โดยเฉพาะปัญหาการเบียดเบียนและทำร้ายประชาชน การปกครองแบบเผด็จการและการใช้ความรุนแรงทางการเมืองจึงเป็นระบบที่สร้างความเสียหาย และควรต่อต้านไม่ให้มีในสังคมไทย กวีใช้วิธีการเสนอแนวคิดโดยการอธิบายให้เห็นตรง ๆ ถึงผลเสียของการปกครองโดยใช้ความรุนแรง และเปรียบเทียบกับประเทศใกล้เคียง ตัวอย่างเช่น

เสภาธดา แต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๘ เริ่มมีการพูดถึงการเมือง โดยเฉพาะในด้านการทำงานของรัฐบาล และปัญหาต่าง ๆ ในสังคม ทั้งนี้เพื่อเป็นการกระตุ้นเตือนให้รัฐ และข้าราชการได้ทำงาน และแก้ไขปัญหาคืออย่างรวดเร็ว และถูกต้องมากยิ่งขึ้น

เสภาเผด็จการ มีแนวคิดแสดงให้เห็นว่า ลักษณะเผด็จการในสังคม หรือในการปกครองของไทย ทำความเสียหาย และสร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชน ซึ่งเป็นผลกรรมที่ผู้นำทางการเมืองจะได้รับการสนองตอบอย่างทันตาเห็น สังคมและประชาชนไทยจึงควรต่อต้านอำนาจเผด็จการ ไม่ให้เกิดขึ้นในระบบการปกครองอีก

เสภานางชงครานต์ เสนอแนวคิดเกี่ยวกับความรุนแรงของสถานการณ์การเมืองว่า การใช้ความรุนแรงโดยการเข่นฆ่าระหว่างที่มีการหาเสียง หรือการเลือกตั้งในสังคมไทยทำให้บ้านเมืองเกิดความไม่สงบ ส่งผลทำให้ระบบประชาธิปไตยของไทยไม่ก้าวหน้าด้วย

นอกจากนี้ ยังมีวรรณคดีเสภาที่แสดงความคิดเห็นเรื่องการทำงานที่ไม่เต็มที่ของนักการเมืองหรือข้าราชการด้วย เห็นได้จากเสภาเบ็ดเตล็ดหลายเรื่อง ของสุจิตต์ วงษ์เทศ เช่น เสภา ๒๑ ตอน เสภาชั้น-ผู้น้อย เสภามองธรรมชาติ เสภาบัณฑิตของBandit เสภาไป-ลงนรก และเสภานิยมไทย

วรรณคดีเสภากลุ่มนี้แสดงความคิดเห็นเรื่องการทำงานที่ไม่เต็มที่ของนักการเมือง หรือ ข้าราชการ ส่งผลให้ประชาชนไม่ได้รับการแก้ไขปัญหาทางสังคมอย่างจริงจังและได้ผล ตัวอย่าง เช่น

เสภาชั้น-ผู้น้อย กล่าวถึงการทำงานโดยหวังลาภยศ โดยการหมั่นเอาใจเจ้านายมากกว่าการ ตั้งใจทำงานอย่างจริงจัง ทำให้งาน และการแก้ไขปัญหาด่าง ๆ ไม่ประสบความสำเร็จ

เสภานิยมไทย กล่าวแสดงความคิดเห็นเรื่องความคิดในการรณรงค์นิยมไทยของคนไทย ที่ ยังสนใจเรื่องวัตถุ การสร้างสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่ หรือการนำเข้ารถยนต์ราคาแพงจากต่างประเทศ ทำให้ความคิดเรื่องนิยมไทยไม่ประสบความสำเร็จ

จากข้างต้น จะเห็นว่า วรรณคดีเสภาที่มีวัตถุประสงค์ในการแสดงความคิดเห็นมีมากและ สม่่าเสมอในสมัยรัชกาลปัจจุบัน และกวีที่มีบทบาทในการผลิตวรรณคดีเสภามากที่สุด ในช่วงสมัย รัชกาลปัจจุบันคือ ในช่วงพ.ศ. ๒๕๒๕-๒๕๓๐ คือ สุจิตต์ วงษ์เทศ

๕.๑.๓.๔ วัตถุประสงค์ในการสดุดี และการอำนวยการ

วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในสมัยรัชกาลปัจจุบันโดยมีวัตถุประสงค์ในการสดุดีและการ อำนวยการ คือ มุ่งสรรเสริญ ยกย่องให้เกียรติ และอำนวยการบุคคล มีดังต่อไปนี้ คือ เสภาเรื่อง พระพี่นางเธอพระบรมราชชนนีเสภาอวยพรสอนนกมวข เสภาราชสดุดี เสภาเรื่องสมเด็จพระ เทพรัตนราชสุดา “สยามบรมราชกุมารี” เสภาจากไพร่ให้ ส.ศิริรักษ์ และเสภาอวยพรปีใหม่ ๒๕๒๘

วรรณคดีเสภาที่มุ่งเน้นการยกย่องให้เกียรติบุคคลจะเสนอการยกย่องคุณความดี หรือ กิจกรรมอันยังประโยชน์ที่บุคคลต่าง ๆ กระทำต่อสังคม และชาติบ้านเมืองทั้งในอดีตและปัจจุบัน โดยมีทั้งบุคคลชั้นพระมหากษัตริย์ และสามัญชน ส่วนวรรณคดีเสภาที่มุ่งเน้นการอวยพรบุคคล เป็นการอวยพรบุคคลตามสถานการณ์สำคัญต่าง ๆ เช่น วันเกิด วันขึ้นปีใหม่ หรือวันแม่แห่งชาติ เป็นต้น ดังตัวอย่าง

เสภาพระพี่นางเธอพระบรมราชชนนี ของเจือ สตะเวทิน มุ่งยกย่องคุณความดีของ พระสุวรรณหทัย พระพี่นางในสมเด็จพระบรมราชชนนี ในวีรกรรมสละพระองค์ไปเป็น

ตัวประกันที่เมืองพม่าในคราวที่กรุงศรีอยุธยาพ่ายแพ้ให้กับพระเจ้าบุเรงนองไทยแพ้สงครามใน สมัยสมเด็จพระมหินทราธิราช ความเสียดลของพระสุวรรณทิวจึงควรเป็นที่ยกย่องสรรเสริญ และเป็นตัวอย่างของคนไทยทั่วไป ดังความว่า

กรั้นหัวใจครูเสร็จสรรพของจับบท	ที่ปรากฏเรื่องราวแต่ก่อนก็
สืบประวัติพระสุวรรณทิว	คือพระพื้นเรศวรควรปริศนา
เฉลิมขวัญกล้าให้ปรากฏ	ว่าโฉมขงทรงพระยศศรีสง่า
สละรักอาลัยให้อุชชา	รักษาดีกว่าคนรักหักหทัย
พระชนม์นางเป็นตัวอย่างชีวิตหญิง	มีหลายสิ่งต้องประจัญตามวิสัย
เกิดเป็นหญิงขากจริงจริงนั้นฉันใด	จะเห็นได้จากพระชนม์พระพื้นาง

(เจือ สตะเวทิน, ฉบับที่ ๑, ๒๔๕๖:๑๑)

เศถาราชตฤติ ของสุจิตต์ วงษ์เทศ มุ่งยกย่องสรรเสริญพระมหากษัตริย์ของพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงทำคุณประโยชน์แก่ประชาชนชาวไทย และมุ่งถวายพระพรเนื่องใน วโรกาสฉลองพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ

เศถาจากไพร่ให้ ๕.ศิวรักษ์ ของสุจิตต์ วงษ์เทศ มุ่งยกย่องคุณความดีของสุลักษณ์ ศิวรักษ์ ผู้ทำงานโดยซื่อมั่นในความถูกต้อง ไม่หวั่นเกรงอำนาจอิทธิพลใด ๆ นอกจากนี้ ยังมุ่งอวยพร วันเกิดให้กับสุลักษณ์ ศิวรักษ์ด้วย **ตั้งศอน** ยกย่องให้เกิดดีและอวยพรบุคคล ได้แก่ เศภาสามัคคี เสวก เศภาอวยพรสอนนักมวย เศภาแม่รักลูก

เศถาอวยพรปีใหม่ ๒๕๒๘ ของสุจิตต์ วงษ์เทศ มุ่งอวยพรในโอกาสขึ้นปีใหม่ปี ๒๕๒๘ ให้กับผู้อ่านให้มีความสุข ความเจริญ

ในส่วนพัฒนาการด้านวัตถุประสงค์ของวรรณคดีเสภาจะเห็นว่า วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นใน ช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยา - สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะมีวัตถุประสงค์ในการเล่า เรื่องทั้งหมด คือ เสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน เสภาเรื่องนายชื่นนายโชติ เสภาเรื่องพระยาขงพระยา พาน และเสภาเรื่องศรีธนญไชยเชิงเมียง ส่วนเสภาเรื่องพระราชนางสาวคาร นอกจากจะมี วัตถุประสงค์ในการเล่าเรื่องแล้ว ยังควบคู่กับการแสดงนโยบายของรัฐกับผู้อ่านด้วย ซึ่ง วัตถุประสงค์ดังกล่าว ได้สืบเนื่องมาถึงเสภาเรื่องพญาราชวังสัน และเสภาเรื่องสามัคคีเสวกที่แต่ง

ขึ้นเพื่อสั่งสอนในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย ส่วนวรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังมีการสืบเนื่องของวัตถุประสงค์ในการเล่าเรื่องอยู่เช่นกัน เช่น ในบทละครเสภาเรื่องไกรทอง บทละครเสภาเรื่องน้ำตาลทราย และบทเสภาว่าเรื่องพระอาทิตย์สนิมและปู่เจ้าสมิงพราย เป็นต้น ตลอดจนวัตถุประสงค์ในการสั่งสอน ดังในเสภาเรื่องสามัคคีเสวกลักษณะของการสืบเนื่องดังกล่าวยังสืบทอดมาจนถึงวรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลจนถึงสมัยรัชกาลปัจจุบันด้วย เห็นได้จาก เสภาเรื่องพระร่วงสวรรคโลก บทละครเสภาว่าเรื่องตาม่องล่าย และบทเสภาว่าเรื่องกาเกี เป็นต้น นอกจากนี้ วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในสมัยรัชกาลปัจจุบันยังเพิ่มวัตถุประสงค์อื่น ๆ ด้วย ได้แก่ การแสดงความคิดเห็น และการอำนวยพร

ในส่วนพัฒนาการด้านวัตถุประสงค์ของเสภา สรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

เรื่อง	เล่าเรื่อง	เล่าเรื่อง+ประกาศนโบายการเมือง	ตั้งตอน	แสดงความคิดเห็น	ศคฺฤ + อำนวพร
ช่วงที่ ๑					
๑.เสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน	X				
๒.เสภาเรื่องนายจีนนายโรติ	X				
๓.เสภาเรื่องพระยาภคพระยาพาน	X				
๔.เสภาเรื่องพระราชนครท้าวการ		X			
๕.เสภาเรื่องศรีธนญไชยเชิงเมือง	X				
ช่วงที่ ๒					
๖.เสภาเรื่องอาบุญหะขัน	X	X			
๗.บทละครเสภาเรื่องไกรทอง	X				
๘.เสภาเรื่องพญาราวังตัน	X	X			
๙.บทละครเสภาเรื่องน้ำคาลทราย	X				
๑๐.เสภาเรื่องสามัคคีเสวก	X	X	X		
๑๑.บทเสภาว่าพระอาทิตย์นํมา	X				
ช่วงที่ ๓					
๑๒.เสภาตภา				X	
๑๓.เสภาเรื่องพระร่วงสวรรคโลก	X				
๑๔.กลอนเสภาตลก	X			X	
๑๕.เสภาเรื่องพระพันนางเธอฯ	X				
๑๖.เสภา (นอกเรื่อง)				X	
๑๗.เสภาเรื่องมาคามบัคเคอร์ฟลาว	X				
๑๘.เสภาอวยพรตอนนักมวย			X		X
๑๙.บทละครเสภาว่าเรื่องคามองล่าย	X				
๒๐.เสภาไพร่				X	
๒๑.เสภาเค็จการ				X	
๒๒.เสภาใช้ว่า-กลอง				X	
๒๓.เสภาหน้าท่อม หาบเร่				X	
๒๔.เสภาเบ็ดเตล็ด ๑๑ เรื่อง			X	X	X
๒๕.เสภาารศคฺฤ					X
๒๖.บทละครเสภาว่าเรื่องกาภิ	X				

จากตาราง ในส่วนพัฒนาการด้านวัตถุประสงค์ของวรรณคดีเสภา พบว่า วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยรัชกาลปัจจุบัน มีลักษณะเป็นเรื่องเล่าเป็นส่วนใหญ่ ก็มักมีเนื้อหาเป็นนิทาน หรือเรื่องเล่า มี ๔ เรื่อง คือ เสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน เสภาเรื่องนายชั้น นายโชติ เสภาเรื่องพระยาทองพระยาพาน และเสภาเรื่องศรีชนัญไชยเชียงเมียง

วรรณคดีเสภาที่แต่งในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๔ เริ่มมีวัตถุประสงค์การเล่าเรื่องควบคู่กับการเสปอนนโยบายทางการเมืองคือ เสภาเรื่องพระราชพงศาวดาร ทั้งนี้เพื่อสร้างเสริมความสำคัญของการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติที่มีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลาง ลักษณะของวัตถุประสงค์ดังกล่าวสืบเนื่องมาจากวรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๖ ด้วยในเสภาเรื่องพญาราชวงศ์ และเสภาเรื่องสามัคคีเสวก ที่มีจุดประสงค์ในการสั่งสอนด้วย

วรรณคดีเสภาที่มีการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองในสมัยรัชกาลที่ ๔ จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๖ ดังกล่าวนี้นี้ เป็นการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองจากรัฐสู่ประชาชน ขณะที่วรรณคดีเสภาเสภาในช่วงต่อมา คือช่วงสมัยรัชกาลที่ ๘ จนถึงสมัยรัชกาลปัจจุบัน จะมุ่งแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสังคมและการเมืองที่ ประชาชนมีต่อการทำงานของรัฐ

วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๘ จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๘ มีวัตถุประสงค์ในการเล่าเรื่อง และการสั่งสอนที่สืบเนื่องต่อมา นอกจากนี้ ยังเพิ่มวัตถุประสงค์ในการแสดงความคิดเห็นเรื่องสังคมและการเมืองเด่นชัดยิ่งขึ้น และวัตถุประสงค์ในการอวยพรด้วย

๕.๒ พัฒนาการด้านการนำเสนอของวรรณคดีเสภา

วรรณคดีเสภานอกจากจะมีพัฒนาการทางด้านรูปแบบ ด้านเนื้อหา และด้านวัตถุประสงค์แล้วยังมีพัฒนาการในด้านการนำเสนอด้วย เนื่องจากวรรณคดีเสภาเริ่มต้นจากการนำเสนอในฐานะเป็นวรรณคดีมุขปาฐะมาก่อน การนำเสนอวรรณคดีเสภาต่อผู้ฟังผู้ชม ตลอดจนผู้อ่าน จึงพัฒนามาเป็นลำดับ

พัฒนาการด้านการนำเสนอของวรรณคดีเสภามีดังนี้คือ เริ่มจากการนำมาใช้แสดง และการนำมาใช้อ่าน ซึ่งผู้วิจัยจะอธิบายตามวรรณคดีเสภาที่แบ่งออกตามยุคสมัยที่แต่ง ได้เป็น ๓ ยุคเช่นกัน คือ

๕.๒.๑ วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวใช้นามมาแสดง คือ ใช้ชั๊บ ทั้งหมด ๕ เรื่อง คือ เสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน เสภาเรื่องนายชื่นนายโชติ เสภาเรื่องพระยาทรงพระยาพาน เสภาเรื่องพระราชพงศาวดาร และเสภาเรื่องศรีธนญไชยเชียงเมียง

วรรณคดีเสภาเรื่องแรก คือ เสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผนเป็นหนังสือที่มีจุดประสงค์เพื่อใช้ชั๊บอย่างแท้จริง คำนานเสภาพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (๒๕๑๓:๑๖) ในหนังสือเสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน กล่าวถึงวรรณคดีเสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผนว่า

(หนังสือเสภา) แต่งขึ้นสำหรับให้คนขับท่องพอจำได้ จำได้แล้วก็ไม่ต้องใช้หนังสือ ไซ้แต่เท่านั้น ใครแต่งหนังสือเสภาขึ้นสำหรับขับหากินน่าจะปิดหนังสือด้วยซ้ำไป เพราะกลัวผู้อื่นจะได้ไปขับแข่งตน จะให้อ่านท่องก็เห็นจะเฉาะที่เป็นศิษย์หา หนังสือเสภาย่อมจะมีน้อย และเป็นของปกปิดกัน จึงสาบสูญง่าย ไม่เหลือลงมาเหมือนหนังสือบทละครและหนังสือสวดครั้งกรุงเก่า

จากความเห็นของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ข้างต้น หนังสือเสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผนจึงแต่งขึ้นเพื่อใช้สำหรับขับโดยเฉพาะ มีการแต่งไว้เป็นตอน ๆ สำหรับเลือกที่จะใช้ขับในแต่ละครั้ง

วรรณคดีเสภาเรื่องอื่น ๆ ที่นำเสนอเพื่อใช้ขับ ได้แก่ วรรณคดีเสภาหลวงเรื่องอื่น ๆ คือ เสภาเรื่องพระราชพงศาวดารที่แต่งขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเสภาเรื่องศรีธนญไชยเชียงเมียงที่สันนิษฐานว่าแต่งขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วรรณคดีเสภา ๒ เรื่องดังกล่าวนี้ กวีได้แต่งขึ้นตามพระราชประสงค์เพื่อใช้ขับถวายเวลาพระมหากษัตริย์ทรงเครื่องใหญ่

วรรณคดีเสภาบางเรื่องแม้ไม่ได้แจ้งวัตถุประสงค์ในการแต่งไว้เด่นชัด แต่เมื่อดูจากข้อสันนิษฐานเรื่องระยะเวลาที่แต่ง ก็สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นหนังสือที่แต่งไว้สำหรับขับ ได้แก่ เสภาเรื่องนายชื่นนายโชติ และเสภาเรื่องพระยาทรงพระยาพาน กล่าวคือ เสภาเรื่องนายชื่นนายโชติสันนิษฐานว่าแต่งขึ้นช่วงสมัยปลายกรุงศรีอยุธยาถึงต้นรัตนโกสินทร์ ไม่เกินสมัยรัชกาลที่ ๒ ส่วน

เสภาเรื่องพระยาทรงพระยาพานสันนิษฐานว่าแต่งขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ระยะเวลาที่แต่งดังกล่าวนี้ เป็นช่วงที่การตีพิมพ์ และการอ่านยังไม่แพร่หลาย จึงสันนิษฐานว่าวรรณคดีเสภาทั้งสองเรื่องน่าจะแต่งขึ้นเพื่อใช้ขับมากกว่าเช่นเดียวกับวรรณคดีเสภาเรื่องอื่น ๆ ที่แต่งขึ้นในสมัยนี้

ในด้านวิธีการนำเสนอวรรณคดีเสภาในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ นี้ แบ่งเป็น ๓ ประเภท คือ การขับเสภาประกอบกรับ การขับเสภาประกอบกรับและปี่พาทย์ และการอ่าน

๑. การขับเสภาประกอบกรับ

ในด้านการขับเสภา ลักษณะของการขับเสภาในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ช่วงแรก คือ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ลักษณะการขับเสภาน่าจะมีลักษณะของการขับเสภาแบบธรรมดา ไม่มีอุปกรณ์ คือ กรับ ประกอบ ส่วนเรื่องที่ขับ คือ เสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน ก็ขับเป็นตอน ๆ ทั้งนี้เนื่องจากเป็นช่วงที่การขับเสภาพัฒนามาจากการเล่านิทานร้อยแก้วมาเป็นการเล่าด้วยกลอนทั้งเรื่อง ดังการสันนิษฐานของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (๒๕๑๓:๑๕)ว่า

เรื่องนิทานขุนช้างขุนแผนเป็นเรื่องยาวดังกล่าวมาแล้ว เมื่อแต่งเป็นกลอน และขับเป็นลำนำด้วย ก็เป็นอันหันวิสัยที่จะขับให้ตลอดเรื่องได้ในคืนเดียว บทเสภาที่แต่งขึ้นจึงแต่งแต่พอขับคืนหนึ่ง

ครั้งต่อมา เมื่อเสภาได้รับความนิยมมากขึ้น ก็มีการขับเสภาประกอบกรับขึ้น การขับเสภาในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยานี้ สันนิษฐานว่าเล่นเฉพาะในตอนกลางคืนในงานมงคล เช่น โขนจุกขึ้นบ้านใหม่ วิธีการเล่นก็มีนักเสภาเป็นผู้ขับ และกรับคู่มืออีก ๒ คู่ขับประกอบการขับ (ไพศาลวงษ์ศิริ, ๒๕๒๖:๔๘)

๒. การขับเสภาประกอบกรับและปี่พาทย์

ในช่วงก่อนสมัยรัชกาลที่ ๒ เสพายังขับประกอบกรับ โดยขับเสภาเพื่อเล่านิทาน ไม่มีส่งปี่พาทย์ มีผู้ขับเสภาคนเดียว หรือขับ ๒ คนขึ้นไป แต่ขับผลัดกันคนละตอน ให้อีกคนหนึ่งได้มีเวลาพัก หรือหากเป็นผู้ขับเสภาเก่ง ๆ ก็อาจเป็นการแต่งกลอนสดได้ตอบกันเรียกว่าเสภาคั้น ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (๒๕๑๓:๒๓-๒๖) ได้ทรงกล่าวไว้ว่า

เมื่อก่อนรัชกาลที่ ๒ เสด็จยังจับกันอย่างเล่านิทาน ไม่มีส่งปีพาทย์ ลักษณะจับเสภาในชั้นนั้น เข้าใจว่าเห็นจะจับแต่ ๒ คนขึ้นไป วิธีจับผลัดกัน คนละตอน ให้คน ๑ ได้มีเวลาพัก หรือมิฉะนั้น ถ้าเป็นคนเสภาเก่ง ๆ เจ้าของงาน เลือกรื่องให้ว่าตอนใดตอนหนึ่ง ให้แต่งกลอนสดได้กันอย่างไรว่าเพลงปรบไก่อ อย่างนี้เรียกว่า เสด็จคืน เคยได้ยินว่ามีกันแต่ก่อน ครั้นเมื่อมีวิธีส่งปีพาทย์แล้ว จึง จับแต่คนเดียวเป็นพื้น คัวยเวลาปีพาทย์ทำ ผู้จับเสภาได้พัก

ส่วนการจับเสภาในช่วงรัชกาลที่ ๒ เป็นต้นมา จะเป็นการจับเสภาประกอบปีพาทย์ซึ่งจะ เสด็จประกอบปีพาทย์ หรือเสภาทรงเครื่อง คือ การนำเอาวงปีพาทย์มาประกอบในการจับเสภา โดยการแทรกเพลงร้องส่งสลับกับการจับเสภา ปีพาทย์เสภาเริ่มมีขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เพื่อให้ นักจับเสภาได้พักเหนื่อยบ้าง ดังกลอนที่ว่า

เมื่อครั้งจอมรินทร์แผ่นดินลับ	เสภาจับยังหามีปีพาทย์ไม่
ครั้นมาถึงพระองค์ผู้ทรงชัย	ก็เกิดมีขึ้นในอยุธยา

ลักษณะการเล่นเสภาทรงเครื่องมีดังนี้คือ มีการจัดวงปีพาทย์เข้าประกอบกับการจับเสภา มีการแทรกเพลงร้องส่งให้ปีพาทย์รับ และบรรเลงเพลงหน้าพาทย์เหมือนอย่างการแสดงละคร ตอนใดดำเนินเรื่องก็จับ ตอนใดเป็นข้อคำรำพันหรือข้อความอื่นที่ควรแก่การร้องส่งก็ร้อง ตอนใด เป็นบทเดินทางหรือรบ ปีพาทย์ก็บรรเลงเพลงกราวนอก กราวใน หรือเชิด แต่วงปีพาทย์ที่ใช้ใน สมัยนั้น มีเพียงระนาดเอก มโหรีวงใหญ่ ปี่ กลอง และตะโพน (มนตรี ตราโมท , ๒๔๕๖:๓๐)

เพลงที่ใช้ในการบรรเลงเริ่มจากเพลงโหมโรงเสภา เพลงวา* แล้วผู้จับเสภาจึงเริ่มจับบท ไหว้ครู และดำเนินเรื่องต่อไป เพลงที่ใช้ร้องส่งเป็นเพลง ๒ ชั้น และชั้นเดียวทั้งสิ้น เพลงที่แทรก การจับเสภาเพื่อใช้ร้องส่งมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตามลำดับเวลา แต่เริ่มมีแบบแผนชัดเจนในสมัย รัชกาลที่ ๔ กล่าวคือ เพลงประกอบเสภาได้ขยายตัวขึ้นเป็น ๓ ชั้นตามไปด้วย แต่คงยึดถือทำนอง ตอนจบของเพลงวามาต่อท้ายทุกเพลง ปีพาทย์ที่เคยประกอบเสภาก็เปลี่ยนเป็นเสภาประกอบ ปีพาทย์ คือ การเล่นและการฟังปีพาทย์สำคัญกว่าการจับเสภา การจับเสภามีแต่เพียงเล็กน้อย

*เพลงวาเป็นส่วนหนึ่งของเพลงโหมโรง เป็นเพลงที่บรรเลงเมื่อละครจะลงโรงหรือเป็น เพลงสำหรับปล่อยตัวละครออกมาแสดง(มนตรี ตราโมท, ๒๔๕๖:๓๒)

พอเป็นพิธีเท่านั้น วิธีการบรรเลงเพลงก็เปลี่ยนแปลงไป คือ เริ่มด้วยปี่พาทย์โหมโรง แล้วคนขับก็ขับไหว้ครู และดำเนินเรื่อง จากนั้นร้องส่งเพลงพม่าห้าท่อน แล้วขับเสภาดำเนินเรื่องต่อไปเล็กน้อย ร้องส่งเพลงจระเข้หางยาว แล้วขับเสภาคั้น ร้องส่งเพลงสี่บท แล้วขับเสภาคั้น ร้องส่งเพลงบุหลัน แล้วขับเสภาคั้น ต่อไปไม่มีกำหนดเพลง แต่คงสลับกันเช่นนี้ตลอดไปจนจนจะหมดเวลา จึงส่งเพลงส่งท้ายอีกเพลงหนึ่ง (มนตรี ตราโมท , ๒๔๕๖:๓๑-๓๔)

การขับเสภาประกอบปี่พาทย์ดังกล่าวนี้ ใช้เพื่อฟังเล่นเป็นเครื่องบันเทิง และอาจใช้ในขณะ ที่พระมหากษัตริย์ทรงเครื่องใหญ่ด้วย

๓. การอ่าน

วรรณคดีเสภาช่วงนี้อาจนำเสนอในรูปแบบการอ่านด้วย เห็นได้จากวรรณคดีเสภาบางเรื่อง เขียนไว้ในสมุดไทย เช่น เสภาเรื่องนายขึ้นนายโชติ จึงสันนิษฐานว่า วรรณคดีเสภาอาจไว้ใช้อ่าน หรือประกอบการเรียนได้

อนึ่ง ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เริ่มมีการรวบรวมหนังสือ เสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผนเรียบเรียงเป็นเรื่องติดต่อกันด้วย โดยเชื่อว่าการรวมเรื่องครั้งนี้เป็น ความยาวถึง ๓๘ เล่มสมุดไทย (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๑๓:๓๐-๓๑) เสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผนจึงสามารถนำมาใช้อ่านได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังมีการเขียนบทเสภา ประกอบเพิ่มเติมลงในบทละครนอกเรื่องสังข์ทอง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย บทเสภาดังกล่าวเป็นบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่งแทรกไว้ในตอนที่ เจ้าเงาะและนางรจนามาอยู่ที่กระท่อมปลาช่อน มีบทเจ้าเงาะหัด คีกรับขับเสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผนเปรียบเทียบกับชีวิตของตนเองและนางรจนา ดังความว่า

เข้าค่าพร้าสอนสังข์เสียบ
เจ้าเงาะหัดคีกรับขับเสภา

ให้เมียปั้นฝ้ายทอดผ้า
รจนานปั้นฝ้ายสบายใจ

บทเสภา

ครานั้นขุนแผนแสนสนิท
นั่งอยู่ด้วยกันกับวันทอง

สบายจิตชื่นชมประสมสอง
ที่ร่วมไทรในห้องอรัญญา

ตัวที่กับรจนามาได้แก่น	เหมือนขุนแผนกับวันทองเจิวน้องเอ๋ย
อยู่กระท่อมครอมใจไม่เสวย	กระไรเลขอนิจจาช่างอาภัพ
เขยนอนเคืองประโคมด้วยเตรสสังข์	มาตกไว้ได้ฟังแต่เสียงกรับ
พลาถอิงแอบแนบน้องในห้องทับ	ถนอมรับขวัญให้เข้าไสยา
	(ศิลปากร, กรม, ๒๕๒๕:๑๓๔)

วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีวิธีการนำเสนอใน ๓ รูปแบบ คือ การขับเสภาประกอบกรับ การขับเสภาประกอบกรับและปี่พาทย์ และการอ่าน ลักษณะการนำเสนอด้วยวิธีดังกล่าวยังมีสืบเนื่องต่อมาขงวรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในสมัยต่อมาด้วย ดังแสดงให้เห็นต่อไปนี้

๕.๒.๒ วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการนำเสนอในรูปแบบการแสดงและการอ่าน เช่นเดียวกับวรรณคดีเสภาในสมัยแรก ได้แก่ เสภาเรื่องอาบู่หะชั้น บทละครเสภาเรื่องไกรทอง เสภาเรื่องพญาราชวังสัน เสภาเรื่องสามัคคีเสวก บทละครเสภาเรื่องน้ำดาลทราย และบทเสภารำเรื่องพระอาลัสะนมลและปู่เจ้าสมิงพราย

วิธีการนำเสนอวรรณคดีเสภา แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ การขับเสภาประกอบกรับและปี่พาทย์ การขับเสภาประกอบกรับและประกอบการแสดง และการอ่าน

๑. การขับเสภาประกอบกรับและปี่พาทย์

ในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๕ จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๖ จะใช้การขับเสภาประกอบกรับและปี่พาทย์ เพื่อสร้างความบันเทิงในการฟังโดยเฉพาะในกลุ่มเจ้านาย และขุนนาง ดังเสภาเรื่องอาบู่หะชั้นที่แต่งขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเสภาเรื่องพญาราชวังสัน บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นวรรณคดีเสภาที่นำไปใช้ขับเวลาพระมหากษัตริย์ทรงเครื่องใหญ่

การขับเสภาประกอบกรับและปี่พาทย์ในช่วงสมัยนี้มักเน้นไปที่การแสดงคนตรีมากกว่า การขับเสภา คือ เป็นการแสดงความสามารถทางดนตรีของวงปี่พาทย์เสภา โดยไม่มีการขับเสภาแทรก ดังนั้น การขับเสภาประกอบปี่พาทย์ในช่วงสมัยนี้จนถึงปัจจุบันจึงมีการสืบทอดในรูปของ

เพลงไทย คือ เป็นเพลงที่ได้มาจากเนื้อหาในวรรณคดีเสภา เริ่มมาจากการนำเอาเนื้อความของวรรณคดีเสภามาร้องส่งวงปี่พาทย์ ครั้นเมื่อเวลาผ่านไปนานเข้า การขับเสภาส่งบท ปี่พาทย์ได้รับความนิยมน้อยลงจนไม่มีการขับเสภา เหลือไว้อยู่ในรูปเพลงจากวรรณคดีเสภา โดยเฉพาะเพลงจากเสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผนมีมากกว่าจากวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ เช่น เพลงดวงพระธาตุ (เถา) เพลงต่อขลุ่ย(๒ ชั้น) เพลงจระเข้หางขาว (เถา) เพลงเขมรใหญ่ ๓ ชั้น เพลงเขมรพวง (เถา) เพลงเขมรโพธิสัตว์ (เถา) เพลงแขกมอญ เพลงบางขุนพรหม (เถา) เพลงแขกมอญ (เถา) เพลงแขกบรเทศ (เถา) เพลงพม่า ๕ ท่อน (เถา) เพลงแขกลพบุรี (เถา) เพลงแขกโอด (เถา) และ เพลงเชิดจีน เป็นต้น ส่วนเพลงไทยจากวรรณคดีเสภาเรื่องอื่น ๆ ก็มีเช่นกัน ดังตัวอย่าง

เพลงแขกค้อยหม้อ (เถา) จากเสภาเรื่องอาบุญหะขัน

ดำเนินพลางทางมองทุกช่องฉาก
กนกแนมแกมมาศดาษเคียร
ติดกระจกเงางามอยู่ตามที
ไขวิสูตรสองบานทุดตานกรอง
เพดานมาศประหลาดแพรว
ฉลุววดประกวดยลาย

ล้วนแลหลากลวดลายระบายเขียน
ผนังเขียนทาสีมีลายทอง
มีมุขี่บังไว้มิให้หมอง
มีพู่ทองห้อยประจำส่วนคำพราย
ระขำแก้วแพรวเจิดฉาย
โคมแขวนรายอยู่พรายตาฯ

(วิเชียร กุลคัมภ์, ๒๕๑๓:๑๖๓)

เพลงมอญรำดาบ (เถา) จากเสภาพระราชพงศาวดาร

ฝ่ายกษัตริย์อัญญาเจ้าหงสา
อุปราศทหน้าเคยรวี
เจ้าอั้งวะกะเกณฑ์เป็นปีกขวา
พระเจ้าแปรปีกซ้ายไพร่นายนั้น
เจ้าเชียงใหม่ให้กำกับเป็นทัพหลัง
คูดาษเคียรเกวียนต่างทั้งช้างม้า

จัดโภชาทหารชาญชัยศรี
กุมโภชีสิบหมื่นพันฉกรรจ์
ทหารสิบหมื่นหม่ากล้าแข็งขัน
สิบหมื่นถ้วนล้วนฉกรรจ์เลือกสรรมา
ทหารทั้งสิบหมื่นถือปืนผา
อูฐห่อลาวัวควายเรียงรายไป ฯ

(วิเชียร กุลคัมภ์, ๒๕๑๓:๒๓๖)

เพลงเทพธัญจน จากเสภาเรื่องพญาราชवंสัน

เสียงเรไรหรือ หิ่ง ๆ ยิงชวนศร่า
แม้ไปค้ำจะ ได้ช่วยกันชมทาง

สงสารเจ้ารูปทองจะหมองหมาง
แต่ขัดขวางค้ำยการจะราญรอน

พิศดูพระนิคาผู้ยাজิต
จนแสงทองส่องทั่วพื้นอัมพร

พลาทพิศพลาททอดฤทัยถอน
ทินกรแจ่มจ้าสว่างาม ฯ
(วิเชียร กุลคัมภ์, ๒๕๑๓: ๒๑๔)

ในสมัยปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นสมัยที่คนศรีไทยโดยเฉพาะปี่พาทย์ ได้รับความนิชมอย่างแพร่หลาย ตามวังเจ้านาย ขุนนาง และชาวบ้านโดยทั่วไป ต่างก็มีวงปี่พาทย์ประจำ มีครูไว้สอน และมีการคิดประกวดประชันกันอย่างจริงจัง เช่น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช มีวงวังบูรพา สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต มีวงวังบางขุนพรหม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร มีวงสมเด็จพระบรม เป็นต้น (มนตรี ตราโมท และวิเชียร กุลคัมภ์, ๒๕๒๓: ๔๔๕) ลักษณะความเฟื่องฟูของวงปี่พาทย์ ทำให้เสภา และการแสดงเสภาได้รับความนิชมมากด้วยเช่นกัน เนื่องจากได้นำเอาปี่พาทย์ไปประกอบการแสดงด้วย

ลักษณะการแสดงปีทาพย์เสภายังพัฒนาจากการขับเสภาประกอบปีทาพย์มาเป็นการ
ประชันวงปีทาพย์เสภา * การประลองวงปีทาพย์เสภา ** และการประกวดวงปีทาพย์เสภา *** ในสมัย
ต่อมาด้วย

๒. การขับเสภาประกอบกรับและประกอบการแสดง

วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นเพื่อใช้ขับประกอบกรับและประกอบการแสดงในสมัยนี้ ได้แก่
บทละครเสภาเรื่อง ไกรทอง แต่งขึ้นในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
บทละครเสภาเรื่อง น้ำตาลทราย แต่งขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสภาเรื่อง
สามัคคีเสวกบพพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และบทเสภาว่าเรื่อง
พระอาทิตย์สนมและปู่เจ้าสมิงพราย แต่งขึ้นในสมัยในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

บทละครเสภาเรื่อง ไกรทอง แต่งขึ้นเพื่อใช้แสดงละครเสภาเช่นเดียวกับบทละครเสภาเรื่อง
น้ำตาลทราย ส่วนเสภาเรื่องสามัคคีเสวกบพพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า

* การประชันวงปีทาพย์เสภาเป็นการนำวงปีทาพย์ตั้งแต่ ๒ วงขึ้นไปมาบรรเลงเพลง
ประชัน ขันแข่งกัน โดยผลัดกันเล่นตั้งแต่เพลงโหมโรง เรื่อยมาจนถึงเพลงต่าง ๆ ที่ปรากฏใน
ระบบการเล่นปีทาพย์เสภา คือ เพลงหม่าห้าท่อน เพลงจระเข้หางขาว เพลงสี่บท และเพลงบุหลัน
จากนั้นจึงผลัดกันเล่นเพลงอื่น ๆ ต่อไป จนท้ายสุดก็จะเล่นเพลงลา โดยมักจะเล่นประชันกันจนถึง
รุ่งเช้า การประชันวงปีทาพย์จะไม่มีกรรมการตัดสิน แต่จะให้คนดูและผู้เล่นดนตรีตัดสินกันเองว่า
วงใดมีความสามารถในทางดนตรีมากกว่ากัน (จตุพร สีม่วง : สัมภาษณ์ ๘ พฤศจิกายน ๒๕๔๒)

** การประลองวงปีทาพย์เสภากลายมาจากการประชันวงปีทาพย์เสภา หมายถึง การที่ นัก
ดนตรีหลายๆ วงมาบรรเลงเพลงอวดฝีมือกัน การใช้คำ “ประลองวง” แทนคำ “ประชันวง” เพื่อจุด
ประสงค์คลี่คลายความเคร่งเครียด เอาจริงเอาจัง ทำให้วิธีการแข่งขัน และกตีกาลลดความเป็น
ระเบียบลง โดยมักจะบรรเลงในงานไหว้ครู เช่น งานไหว้ครูประจำปีในทุก ๆ ปี ที่วัดพิเรนทร์ มี
การประลองวงเพื่อเป็นการถวายเป็นดิน (นงนุช แสงทับทิม, ๒๕๓๕:๒๘)

*** การประกวดวงปีทาพย์เป็นลักษณะที่กลายมาจากการประชันวงปีทาพย์ และการ
ประลองวงปีทาพย์ มีการตัดสินที่ชัดเจนโดยการตั้งกรรมการขึ้นมาตัดสิน และในปัจจุบันมักเป็น
การประกวดของนักเรียนนักศึกษาเป็นส่วนใหญ่ เช่น การประกวดวงปีทาพย์ไม้นวมชิงรางวัล
ตะโพนทอง เป็นต้น (นงนุช แสงทับทิม, ๒๕๓๕:๒๘,๓๕)

เข้าอยู่หัว แต่งขึ้นเพื่อใช้จับกันการแสดงระบำ และบทเตตารำเรื่องพระอาทิตย์และปูเจ้า
ธมิงพรายแต่งขึ้นเพื่อใช้แสดงเสภารำ

ลักษณะของการขับเสภาประกอบกรับและประกอบการแสดง แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท
คือ เสภารำ ละครเสภา และการแสดงระบำ

๒.๑ การขับเตตารำประกอบการแสดงเตตารำ

ในด้านการแสดงเสภา จากการแสดงเสภาทรงเครื่อง หรือการแสดงการขับเสภาประกอบ
กรับและประกอบปีพาทย์ เมื่อในสมัยรัชกาลที่ ๕ เริ่มมีการแสดงเสภารำ

ในด้านการแสดงเสภารำ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
(๒๕๑๓:๓๓-๓๔) ทรงกล่าวถึงกำเนิดของเสภารำว่าพัฒนามาจากเสภาทรงเครื่อง ดังความว่า

เสภารำ เป็นการแสดงที่พัฒนามาจากเสภาทรงเครื่อง ในช่วงแรกใช้
วรรณคดีเสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผนเป็นหลัก เริ่มตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ ภายหลัง
ที่หม่อมสมิทพิมพ์บทเสภาขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อปีวอก จุลศักราช ๑๒๓๔
พ.ศ.๒๔๑๕ ...กระบวนที่เล่นเสภา เมื่อต่อมาในรัชกาลที่ ๕ ยังเกิดวิวิธพิลิกเพลง
เล่นห่างออกไปจากเสภาเดิมอีก เช่น มีวิธีเล่นเสภารำ คือ เล่นเป็นละคร แต่ใช้ขับ
เสภาแทนต้นบท และลูกคู่ร้อง ขับเสภาสลับไปกับการเจรจา และเล่นจำอวด เรื่อง
เสภาที่ยังขับสั้นเข้า ถึงการที่ขับเสภากันตามอย่างเดิมยังไม่หมด

ในด้านการแต่งกายของตัวละครในการแสดงเสภารำ เป็นการแต่งกายที่เรียบง่าย ชธรรมดา
ซึ่งลักษณะนี้ยังมีปรากฏให้เห็นจนถึงปัจจุบัน คือ การแต่งกายก็แต่งธรรมดาแบบชาวบ้านทั่วไป
และรำตามบทที่ขับ ไม่มีการแต่งกายด้วยเครื่องประดับมากเหมือนกับการแสดงละครอื่น ๆ เสภารำ
ในระยะแรก การรำเป็นเพียงสิ่งเข้ามาประกอบการขับเสภาเท่านั้น แต่เมื่อแสดงไปนานเข้า ผู้ชมให้
ความสนใจต่อการรำมากขึ้น การขับเสภาจึงได้ลดความสำคัญลงไป แต่ในระยะหลัง ในการแสดง
เสภารำ การขับเสภาประกอบการขับกรับก็ยังมีสำคัญอยู่ (คณะผู้ดำเนินงานโครงการ
ดุริยางคศิลป์ไทย, ๒๕๓๒:๖๘)

เสภารำมีทั้งเสภารำแบบสุภาพ และเสภารำแบบตลก ดังที่หม่อมศรี ตราโมท (๒๔๕๖:๔๐-
๔๒) กล่าวถึงการแสดงเสภารำ และแบ่งออกเป็น เสภารำแบบสุภาพ และเสภารำแบบตลกใน
ช่วงแรกว่า เสภารำแบบสุภาพเกิดขึ้นก่อน จากนั้นจึงมีการดัดแปลงเพิ่มขึ้นเป็นเสภารำแบบตลก

วิธีขับเสภาประกอบด้วยการร้องส่งที่มีลีลาท่ายับรลง และมีตัวละคร
เป็นผู้รำตามบทและเพลงนี้ เรียกว่า เสภารำ แต่เสภารำที่กล่าวในตอนนี้เป็นเสภารำ
ชนิดเรียบร้อย ผู้ขับก็ขับไปตามบทที่ร้อยกรองขึ้นอย่างเคร่งครัด ผู้รำก็รำอย่างงดงาม
ตามแบบแผน...(ต่อมา) เมื่อมีมากขึ้นก็ทำให้รู้สึกเนือยไป ในสมัยรัชกาลที่ ๕ นี้เอง
จึงมีนักขับเสภาที่แต่งกลอนได้ กิดแต่งกลอนสำหรับใช้ขับประกอบตัวแสดงขึ้น
อีกแบบหนึ่ง โดยเดินเรื่องตามเค้าเดิม แต่ให้มีบทตลกขบขันแทรกอยู่ตลอด ดังนั้น
บางท่านจึงเรียกเสภาชนิดนี้ว่า เสภาตลก

เสภารำแบบสุภาพเดิมแสดงหรือดัดแปลงมาจากบทเสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผนเป็นหลัก
ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๗ คือ พ.ศ. ๒๔๖๘ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ได้
ทรงนิพนธ์บทเสภารำเรื่องพระอาทิตย์สนมและปู่เจ้าสมิงพรายขึ้น เนื้อหานำมาจากนิทานในเรื่อง
อาหรับราตรี มีบทขับ บทเจรจาร้อยแก้ว สลับกับเพลงส่งลำเป็นตอน ๆ นอกจากนี้ ยังมีบทตลก
ขบขันของตัวละครประกอบแทรกอยู่เป็นระยะ ๆ ด้วย แต่บทตลกจะแตกต่างไปจากการแสดงเสภา
รำแบบตลกของเดิม กล่าวคือ ของเดิมการแสดงบทตลกจะอยู่ที่คนขับจะใช้ถ้อยคำในบทขับ และ
บทเจรจามาแก้งตัวตลกให้เกิดความขบขัน แต่ในบทเสภารำเรื่องพระอาทิตย์สนมและปู่เจ้า
สมิงพราย กวีให้ตัวละครแสดงบทตลกได้จากช่วงที่มีการเจรจาเท่านั้น

เสภารำแนวตลกเกิดขึ้นภายหลังเสภารำแนวสุภาพ มีลักษณะคล้ายกับการแสดงจำอวด
และลิเกลูกบท แต่ไม่ร้องลิเก ใช้การขับเสภาแทน การแสดงเสภารำแนวตลกจะใช้ผู้แสดงประมาณ
๓-๔ คน เริ่มต้นด้วยการขับเสภา และมีบทตัวแสดงซึ่งมักประกอบด้วย ตัวพระ ตัวนาง และ
ตัวตลก การดำเนินเรื่องเป็นไปในแนวที่ตัวตลกต้องการจะเป็นตัวเอก ผู้ขับก็จะแก้งตัวตลกเพื่อให้
เกิดความขบขัน นอกจากจะมีการขับเสภาระหว่างการแสดงแล้ว ยังมีการขับเสภาเพื่อร้องส่งกับ
วงปี่พาทย์ด้วย การร้องเป็นการสร้างความตลกและเป็นการดำเนินเรื่อง เพื่อให้ตัวตลกได้รัก การ
แสดงเสภารำแนวตลกมักมีการฝึกซ้อม ผสมผสานกับการสร้างมุขตลกขึ้นสด ๆ ในระหว่างการ
แสดงนั่นเอง จุดประสงค์ของการเล่นเสภาตลกคือ เพื่อผ่อนคลายความตึงเครียด แต่กระนั้นก็มี
ความงดงามในการแสดงไม่แพ้การแสดงเสภาสุภาพเช่นกัน(คณะผู้ดำเนินงานโครงการ
ศุริยางคศิลป์ไทย,๒๕๑๒: ๗๔) ตัวอย่างบทตลกขบขันจากบทขับ เช่น มีบทร้องว่า

กรานั้นจึงโฉมเจ้าเอมรแก้ว
ฉันแล้วก็เข้าจำวัดพลัน

จำวัดแล้วก็ตื่นขึ้นมาฉัน
จำวัดแล้วกลางวันมาฉันเพล

(ขุนวิจิตรมาตรา,๒๕๑๒:๓)

๒.๒ การขับเสภาประกอบการแสดงละครเสภา

ละครเสภาเป็นการแสดงเสภาที่ปรับปรุงมาจากเสภารำ คือ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงริเริ่มปรับปรุงการแสดงขึ้นจากเสภารำอีกชั้นหนึ่ง แต่เล่นติดต่อกันเป็นเรื่องราว เรียกว่า ละครเสภา

ละครเสภาเป็นละครที่มีลักษณะทั่ว ๆ ไปเช่นเดียวกับละครนอก ได้แก่ การร้อง การรำ การบรรเลงปี่พาทย์ประกอบ ตลอดจนเครื่องแต่งตัว ต่างกันแต่เพียงว่า ละครเสภาใช้การขับเสภาเป็นการดำเนินเรื่องเป็นส่วนใหญ่ ตอนใดที่ต้องการแสดงอารมณ์ หรือความหมายเป็นพิเศษ จึงจะใช้การร้อง ลักษณะการแสดงที่ละครเสภาแตกต่างไปจากละครนอก คือ ประการแรก ผู้แสดงร้องและขับเสภาเองในบทที่เป็นคำพูดของตนเองในขณะที่ออกทำร้ายรำไปด้วย การแสดงในปัจจุบัน อนุโลมใช้ฉิ่งฉาบ และลูกคู่ร้องเพลง และขับเสภาแทนผู้แสดงตลอดทั้งเรื่อง อีกประการหนึ่ง คือ วงปี่พาทย์ที่ใช้นับตั้งแต่มีเสภาทรงเครื่องเป็นต้นมา เพิ่มเบิ่งมาสองหน้า ๑ ใบ (อารา กิระนันท์, ๒๕๓๐:๑๒๓)

ความแตกต่างระหว่างการแสดงเสภารำ และละครเสภา คือ การแสดงเสภารำเป็นการขับเสภาประกอบการร้องส่ง และมีวงปี่พาทย์บรรเลง ประกอบการรำตามบทและเพลงของตัวละคร ส่วนการแสดงละครเสภา บางครั้งตัวละครจะต้องเป็นผู้ขับเสภา และเจรจาเองด้วย

บทละครเสภาเรื่องแรก คือ ไกรทอง พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงแต่งขึ้นในปีพ.ศ. ๒๔๕๒ เมื่อหาพื้นที่ทำทางและบทขับที่แสดงถึงความตลกขบขัน แต่ยังคงรักษาเนื้อความเดิมเอาไว้ ส่วนบทละครเสภาที่แต่งขึ้นในสมัยต่อมา ได้แก่ บทละครเสภาเรื่อง น้ำตาลทรายซึ่งแต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๖

นอกจากนี้ ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังมีลักษณะของการแทรกบทเสภาเข้าไปในการแสดงละครอื่น ๆ เช่นเดียวกับในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย เช่น การแทรกบทเสภาในบทละครพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖ เพื่อช่วยในการดำเนินเรื่องในบทละครเรื่องเรื่องพระร่วง โดยตัวละครเล่าเรื่องพระลอ กวีให้บรรยากาศการขับเสภาในช่วงแรก ๆ คือ เป็นการเล่านิทานด้วยการขับเสภา ดังความว่า

- ทหารที่ ๑ กอขระวัง ใฝ่อย่าให้มัน โชนนัคนะ, จะเกิดความ.
 นายมัน อย่าวิตก! ข้าจะพยายามระวังให้. การกองไฟ ข้าสิเปนมือขวา.
 ทหารที่ ๑ แล้วก็เล่านิทาน ไปกลางสิ.

ทหารที่ ๒ คือ จะได้แก้วง.

บทเทศา-นายมัน

จะกล่าวถึงพระลอคิลกราษฎร์
 เติร์ข้ามห้วยสะพานผ่านคีรี
 ถึงที่ทวารไพธฝ่ายนั้น
 อันสองนายที่เลี้ยงเคียงกายา
 ขวางเพศอย่างท้าวเจ้ามีบุญ
 เพื่อมิให้ใครรู้ว่าฤษร
 ถึงค่าน่านใดได้หยุดพัก
 เหมือนอย่างนายตรวจค่านตาม่านไพธ
 ถึงแม่น้ำกาหลงให้ปลงช้าง
 ผูกแพข้ามกระแสนรวารี
 ครั้นยามค่ำข้าแสงสุริยัน
 ท้าวไทไผ่ฝันถึงมารคร

จากนิवासแรมร้างกลางวิถี
 จรลีอ้างว้างกลางพนา
 ก็คั่นคั่นแดนคงพงพฤษา
 หรือเคียนหน้าท้าวไทเสด็จจร
 แปลงเป็นขุนนาค่านสโมสร
 เสด็จจากนครเวียงชัย
 ก็ถามทักข้อความตามวิสัย
 บ่มีใครรู้แจ้งแห่งคดี
 แล้วพลงให้เขาตัดคั่นพฤษี
 แล้วสร้างที่สำนักแต่พอนอน
 ดวงควันลงลับเหลี่ยมสิงขร
 กล่าวสุนทรบ่นพร่ำรำไรฯ

(มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ,
 ๒๕๒๑:๒๓๑-๒๓๒)

๒.๓ การขับเสภาประกอบการแสดงระบำ

การแสดงเสภาที่เพิ่มขึ้นมาในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่ การขับเสภาที่ใช้ประกอบการแสดงระบำ คือ เสภาสามัคคีเสวก พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖

การขับเสภาประกอบการแสดงระบำดังกล่าวเริ่มจากการขับเสภาเพื่อเกริ่น หรืออธิบาย การแสดงระบำ จากนั้นจึงมีการแสดงระบำ เมื่อจบแล้ว จึงขับด้วยเสภาอีกครั้งหนึ่งเพื่อให้ผู้แสดง ระบำได้พักเหนื่อย เสภาสามัคคีเสวกมี ๔ ตอน คือ กิจการแห่งพระนันทิ กรีนรมิต วิศวกรรมา และสามัคคีเสวก เสภาทั้ง ๔ ตอนเป็นเสภาที่แสดงแนวคิดชัดเจนถึงตัวอย่างของขุนนางที่ดี มีความ ขาวไม่มากนัก ส่วนการแสดงระบำ แม้ระบำบางชุดจะแสดงเป็นเรื่องราว แต่ก็ยังมีลักษณะแตกต่างไป จากละครเสภาหรือเสภารำ คือ เน้นที่การแสดงท่าทางประกอบดนตรี ไม่มีการบรรยายพากย์ หรือ ขับเสภาใด ๆ ประกอบอีกขณะแสดง เนื่องจากมีบทเสภาขับอธิบายให้เกิดความเข้าใจในตอนต้น แล้ว คังที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว(๒๔๕๕:ข-ค) ได้ทรงอธิบายไว้ในตอนต้นเรื่องว่า

ข้าพเจ้าได้ผูกกระป๋อง "สามัคคีเสวก" ขึ้น ระเบียบที่กล่าวนี้ได้เล่นตามแบบใหม่เป็นครั้งแรก กล่าวคือ ไม่มีบัตรร้องเลข มีแต่หน้าพาทย์ประกอบกับท่าระบำเท่านั้น คราวนี้รำพึงขึ้นว่า ในเวลาพักระหว่างตอนแห่งระบำนั้น ครั้นจะให้พินพาทย์บรรเลง พินพาทย์นั้นก็ได้ดีเหน็ดเหนื่อยตลอดเวลาที่เล่นระบำ ควรให้พินพาทย์ได้พักหายเหนื่อยบ้าง ข้าพเจ้าจึงตกลงแต่งบทเสภาขึ้นสำหรับขับระหว่างตอน

๓. การอ่าน*

ในช่วงสมัยนี้ ได้มีการรวบรวมและชำระวรรณคดีเสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผนขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๖๐ ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้วรรณคดีเสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผนเริ่มมีการใช้อ่านมากยิ่งขึ้น หลังจากเริ่มมีการรวบรวมเสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผนขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมาแล้วครั้งหนึ่ง กล่าวคือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (๒๕๑๓:๓๐-๓๑) ทรงสันนิษฐานว่า คงจะมีเจ้านายพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง หรือ ขุนนางผู้ใหญ่คนใดคนหนึ่งที่เล่นเสภาและเป่าพาทย์ในรัชกาลที่ ๓ คิดรวบรวมบทเสภาเข้า เรียบเรียงเป็นเรื่องคิดต่อกัน ส่วนการรวบรวมในพ.ศ.๒๔๖๐ ถือเป็นฉบับที่ได้ชำระสอบสวนเป็นครั้งแรก โคชชุกประสงค์จะรักษาหนังสือกลอนที่ดีไว้

นอกจากนี้ ในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา พัฒนาการด้านการพิมพ์ก็มีส่วนอย่างมากในการผลิตหนังสือ ดังนั้น วรรณคดีเสภาทั้งเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน และเรื่องอื่น ๆ จึงอาจมีการนำมาใช้อ่านมากขึ้นกว่าในสมัยแรก คือ ช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่การนำเสนอด้วยการอ่านมากขึ้นกว่าในสมัยแรก ได้แก่ เหตุผลด้านการศึกษา กล่าวคือ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๑๑ เริ่มมีการขยายการศึกษามากขึ้น จากเดิมเป็นการศึกษาตามวัด มีพระสงฆ์เป็นผู้สอน มาเป็นการศึกษาตามระบบมากขึ้น โดยในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวัง และโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎร และโปรดฯ ให้จัดทุนเล่าเรียนหลวงเพื่อส่งนักเรียนที่เรียนดีไปศึกษาต่อต่างประเทศด้วย การศึกษาจึงขยายอย่างกว้างขวางมากขึ้น ส่วนในสมัยรัชกาลที่ ๖ ก็มีการตราพระราชบัญญัติประถมศึกษา เป็นการบังคับให้เด็กทุกคนต้องเรียน

* ใช้อ่านในที่นี้ หมายถึง ใช้อ่านด้วยตา ไม่ใช่การอ่านคู่กันฟัง

หนังสือ ด้วยเหตุนี้ ประชากรที่อ่านออกเขียนได้จึงมีมากยิ่งขึ้น การผลิตงานวรรณคดีเพื่อการอ่าน จึงมีเพิ่มมากขึ้นด้วย

วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๕ จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๑ ดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า มีลักษณะของการสืบเนื่องมาจากวรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในช่วงแรก กล่าวคือ ใช้ประกอบการแสดง คือ การขับเสภาประกอบกรับและประกอบปีพาทย์ คือ เสภาเรื่องอาบุญหะซัน และเสภาเรื่องพญาราชวงศ์ แต่จะเพิ่มลักษณะของการขับเสภาประกอบการแสดงด้วย คือ การแสดงเสภาว่า การแสดงละครเสภา และการขับประกอบการแสดงระบำ เช่น บทละครเสภาเรื่อง ไกรทอง เสภาเรื่องสามัคคีเสวก และเสภาว่าเรื่องพระอลัสสะนัมและปู่เจ้าสมิงพราย นอกจากนี้ วรรณคดีเสภาในสมัยนี้ยังใช้อ่านมากขึ้นกว่าในสมัยแรกด้วย

๕.๒.๓ วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลจนถึงสมัยรัชกาลปัจจุบัน

วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล จนถึงสมัยรัชกาลปัจจุบัน มีลักษณะการนำเสนอที่มีทั้งสืบเนื่องมาจากในสองสมัยแรก คือ การแสดง และทั้งการนำเสนอด้วยการอ่าน

วิธีการนำเสนอวรรณคดีเสภาในสมัยนี้มี ๓ ประเภท คือ การขับเสภาประกอบกรับ หรือ การขับเสภาประกอบกรับและประกอบปีพาทย์ การขับเสภาประกอบการแสดง และการอ่าน

๑. การขับเสภาประกอบกรับ หรือการขับเสภาประกอบกรับและประกอบปีพาทย์

ในส่วนของการขับเสภาในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๘ จนถึงสมัยรัชกาลปัจจุบัน การขับเสภามักใช้ เนื้อหาที่แต่งด้วยกลอนเสภาดังเช่นที่ปรากฏในวรรณคดีเสภาทั่วไป นอกจากนี้ ยังมีการดัดแปลง โดยสามารถใช้คำประพันธ์ชนิดอื่น ๆ ได้ด้วย หากแต่มีข้อจำกัดว่า คำประพันธ์ประเภทอื่น ๆ ที่จะนำมาใช้ขับเสภานั้น จะต้องเป็นคำประพันธ์ที่มี ๒ วรรคใน ๑ บาท และมี ๔ วรรคใน ๑ บท เพื่อให้การขับเสภาลงจังหวะได้พอดีเหมือนกับกลอนเสภา ถ้าเป็น คำประพันธ์ที่มีจำนวนวรรคไม่ครบ ๔ วรรคใน ๑ บท เช่น คำประพันธ์ประเภทกาพย์ฉบับ ๑๖ เป็นต้น จะขับเสภาไม่ได้ (จุฑพร สีม่วง: สัมภาษณ์ ๘ พฤศจิกายน ๒๕๔๒)

มีข้อสังเกตว่า คำประพันธ์ชนิดอื่นที่มีจำนวนคำในแต่ละวรรคน้อยกว่าจำนวนคำในกลอนเสภา เช่น คำประพันธ์ประเภทโคลง ไม่มีปัญหาในการจับเสภาแต่อย่างใดเพราะผู้จับสามารถใช้วิธีการเอื้อนเสียงเพื่อให้สามารถลงจังหวะได้*

คำประพันธ์ที่มีการนำมาจับเสภานอกเหนือจากประเภทกลอนเสภา ได้แก่ คำประพันธ์ประเภทกาพย์ และกลอน ๔

กาพย์ยานี ๑๑ มีลักษณะของจำนวนวรรคเช่นเดียวกับกลอนเสภา คือ ๒ วรรคใน ๑ บาท และ ๔ วรรคใน ๑ บท ดังตัวอย่าง

○ ○ ○ ○ ○	○ ○ ○ ○ ○ ○
○ ○ ○ ○ ○	○ ○ ○ ○ ○ ○

ตัวอย่างบทประพันธ์ที่แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์ยานี ๑๑ เช่น บทประพันธ์เรื่อง “สุโขทัย” ของอังคาร กัลยาณพงศ์ (ประทีป สุขโสภา, ๒๕๒๓:๑๗๘) ความว่า

ในน้ำมากมีปลา	ในนามีข้าวฟูเฟื่อง
กระดิ่งมหัศจรรย์ขลุ่ยเมือง	ลือเลื่องทั่วชั่วฟ้าดิน
บัดนี้ตรีบูรก็สูญหาย	ไร้ป่าหมากป่าพลูสิ้น
ฟองพ้อขุนรามฤาบิน	ถวิลหวาดไหวในวิญญาน
ใครใคร่ค้าศอกค้า	ไพร่ฟ้าหน้าใสไหม้หมอง
เดียมแต่นี้น้ำตานอง	ดวงเต็มบ้านทุกมุมเมือง**

คำประพันธ์ประเภทกลอน ๔ มีลักษณะ ๒ วรรคใน ๑ บาท และมี ๔ วรรคใน ๑ บท ดังนี้

* ผู้ให้สัมภาษณ์นึกตัวอย่างคำประพันธ์ประเภทโคลงที่ใช้จับเสภาไม่ได้ แต่มักใช้ในการอำนวยพรในโอกาสต่าง ๆ เช่น งานปีใหม่ หรืองานเกษียณอายุราชการอาจารย์

** ตัวอย่างจากประทีป สุขโสภา ในการประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการ การอ่านทำนองร้อยกรองของดีภาค ในวันที่ ๑๔-๑๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๓ ที่คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

○ ○ ○ ○
○ ○ ○ ○

○ ○ ○ ○
○ ○ ○ ○

ก เอ๋ย ก ไก่
ข ขวคน้องชาย
ค คนโตภา
ง งูใจหาญ
.....

ข ไข่มาหา
ค ควายเข้ามา
เคินหน้า ข ระวัง
จ จานจริงจัง
.....

(ถาวร ลิกขโกศล,เสภาเสนาะดุริยางค์
[เทพดลัป],๒๕๔๒)

อย่างไรก็ตาม เสภาที่แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทอื่น ๆ นอกเหนือไปจากกลอนเสภาดังกล่าวมานี้ ก็ไม่ได้ใช้ขับ หรือได้รับความนิยมเท่ากับการขับด้วยคำประพันธ์ประเภทกลอนเสภา เนื่องจากผู้ขับเห็นว่าคำประพันธ์ประเภทกลอนเสภาได้จังหวะพอดีกับการขับเสภาและมีความไพเราะมากกว่าการขับด้วยคำประพันธ์ประเภทอื่น

ลักษณะของการขับเสภาในปัจจุบัน มีการเพิ่มการขับเสภาหมู่ด้วย ซึ่งถือเป็นขั้นหนึ่งของพัฒนาการการขับเสภา คือ เป็นการพัฒนาจากการขับกรับและขับเสภาเดี่ยวมาเป็นการขับกรับและขับเสภาหมู่ เห็นได้จากการขับเสภาหมู่ของนิสิตสาขาดุริยางค์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่มีการสาธิตในปีพ.ศ. ๒๕๓๒ จัดขึ้นเนื่องในการทำงานวิจัย “วิวัฒนาการของเสภา” การขับเสภาหมู่นี้แต่เดิม ไม่มีความนิยมทำ เนื่องมาจากการขับเสภาหมู่ต้องอาศัยจำนวนคนมาก และต้องอาศัยความพร้อมเพรียงของการขับกรับเสภาด้วย (คณะผู้ดำเนินงานโครงการดุริยางคศิลป์ไทย,๒๕๓๒:๑๓๓)

นอกจากนี้ การขับเสภาในปัจจุบันมักมีลักษณะของการนำความรู้ของการขับเสภา และการอ่านวรรณคดีเสปามาแนะนำเสนอเพื่อการศึกษาและการใช้สอยในเชิงสาธิตมากกว่าเพื่อความบันเทิงแต่ประการเดียว แต่การขับเสภาเพื่อความบันเทิงก็ยังมีให้เห็นบ้าง เช่น การขับเสภาประกอบการวิทยุกระจายเสียงของคณะศรีศิลป์ กระจายเสียงภาคทหารไทยในสมรภูมิเกาหลี เพื่อปีพ.ศ. ๒๕๕๔ เพื่อปลุกใจทหารที่ไปทำสงครามที่เกาหลี ดังตัวอย่าง

(จับเสภา)

ครานั้นพระองค์ผู้ทรงรัช
ฎได้ฟังคำมึงอธิบาย

จึงคำรัสตรัสตอบนางโฉมฉาย
ก็ค่อยคลายกังวลในอารมณ์

ชาย - ยังไงบ้าง ฟังครูสักยัง ใจบ้างครับ

หญิง - ก็รู้สึกถูกใจนะซิคะ

ชาย - นั่นอะไร ผมนึกแล้วว่าคงถูกใจ ความตอนที่ขั้บมานี้แหละ แสดงให้เห็นว่าความกล้าหาญของผู้ชาย ก็เป้นเสน่ห์สำคัญอย่างหนึ่ง ที่จะทำให้ผู้หญิงวิ่งตามได้ง่าย ๆ เหมือนกันนา จริงไหมครับคุณ

(มนตรี ตรี โท, ๒๕๓๘:๔๔)

ในปัจจุบัน การจับเสภาประกอบรับมุงใช้ประกอบในวัตถุประสงค์ต่าง ๆ กัน เช่น จับในงานพิธีต่าง ๆ เช่น งานไหว้ครู งานเกษียณอายุราชการ หรือใช้จับก่อนหรือหลังการแสดงต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น เสภาอวยพรสอนนักเรียน ของ สายฟ้า สยาม ใช้จับก่อนการแสดงศิลปะการป้องกันตัวแบบมวยไทย หรือเสภาตำนานวังหน้า ของ สุจิตต์ วงษ์เทศ ที่ใช้จับในโอกาสที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ครบรอบ ๕๐ ปี เป็นต้น ดังตัวอย่าง

ครานั้นผ่านไปได้สองปี
แจ้งสภาผู้แทนแคว้นแคว้นไทย
ให้กว้างขวางอย่างมหาวิทยาลัย
รู้จักมหาวิทยาลัยทั้งมีเงิน
๒๗ มิถุนา ๗๗
ยก "ธรรม" ขึ้นเป็น "ศาสตร์" เกรงครัดครัน

นายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้ใหญ่
ว่าควรให้การศึกษาประชาชน
ไพร่ผู้คมีเศรษฐีเหตุผล
ทุกคนมีสิทธิ์เสมอกัน
ก็สำเร็จไปตามซึ่งความฝัน
สร้างสรรค์ "ธรรมศาสตร์และการเมือง"

(สุจิตต์ วงษ์เทศ, ๒๕๒๘:๑๗๓)

การจับเสภาในปัจจุบันยังใช้เพื่ออวยพรในงานต่าง ๆ โดยมักจะมีในการอำนวยการแก่ผู้มีเกียรติต่าง ๆ ดังเช่นที่มีการปฏิบัติในงานไหว้ครู งานเกษียณอายุราชการ หรือการอวยพรแก่พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ เช่น การจับเสภาของนิสิตชั้นปีที่ ๔ สาขาคุรุศาสตร์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปี.ศ. ๒๕๓๒

ขอกราบแทบฝ่าละอองพระบาท
พระโปรกเทศมตดาทุกสิ่งอัน

ศิลปกรรมศาสตร์ซึ่งในพระทัยท่าน
ทรงสร้างสรรค์ชุบชีวิตคนศรีไทย

ขอให้ทรงพระเจริญเจริญโรจน์
ทรงเป็นดวงประทีปทองของคนศรี

ทรงปราโมทย์ปรีดีเปรมเกษมศรี
ทรงเป็นศรีสุขสวัสดิ์พิพัฒน์เอิบ

(คณะผู้ดำเนินงานโครงการคุรียางคศิลป์ไทย, ๒๕๓๒:๑๓๓)

นอกจากนี้ การขับเสภายังใช้ในการแสดงพิเศษอีกหลายโอกาส เช่น การขับเสภาในพิธีเปิดการแข่งขันกีฬาเอเชียนเกมส์ หรือการขับเสภาในพิธีเปิดงานคนศรีไทยอุดมศึกษา ผู้จัดงานจะใช้การขับเสภาที่มีเนื้อหาถวายพระพรพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในวโรกาสที่พระองค์มีพระชนมพรรษาครบ ๗๒ พรรษา ซึ่งเป็นการขับเสภาส่งปีพาทย์ด้วย ดังตัวอย่าง

ทรงเป็นหลักชัยในประเทศ
พระนามภูมิพลล้นศรีงตรา
มโหรีบรรเลงเพลงเสนาะ
ระนาดพิณพาทย์โชนตะโพนพราย

เป็นฉัตรแก้วกันเกศอันล้ำค่า
สถิตกลางใจประชาไม่เสื่อมคลาย
เกล้าขมิบขอไพเราะตะเข้สาย
น้อมถวายแด่พระองค์ทรงพระเจริญ

(การขับเสภาในพิธีเปิดงานคนศรีไทยอุดมศึกษาครั้งที่ ๓๑)

ปัจจุบัน ยังมีการขับเสภาเพื่อสอนความรู้ต่าง ๆ ด้วย เช่น การขับเสภา ก ไก่ เป็นการนำเอากลอน ก ไก่ ทั้งแบบเก่าและแบบใหม่มาขับเสภา

การนำเอากลอน ก ไก่ มาขับเสภา ผู้วิจัยมีความเห็นว่า อาจจะมีเหตุผล ๒ ประการ คือ

ประการแรก เป็นการสอนความรู้ ในเรื่องการท่องจำ ก ไก่ ถึง ฮ นกฮูกให้กับเด็ก ๆ หรือผู้ฟังโดยทั่วไป ทั้งที่เป็นกลอน ก ไก่แบบเก่า และกลอน ก ไก่แบบใหม่

ประการที่สอง เป็นการให้ความรู้ในด้านสาธิตทำนองการขับเสภา คือ กลอน ก ไก่แบบเก่า เป็นการขับเสภาด้วยทำนองแบบเก่า ส่วนกลอน ก ไก่แบบใหม่เป็นการขับเสภาแบบใหม่ตามการปรับปรุงของพระยาเสนาะดุริยางค์

ส่วนเสภาที่แต่งขึ้นเพื่อใช้ขับโดยเฉพาะ ได้แก่ เสดาตำนานวังหน้า ของ สุจิตต์ วงษ์เทศ เป็นบทเสภาที่แต่งขึ้นเนื่องในโอกาสสำคัญ ไม่ได้แต่งเป็นเรื่องราว เป็นนิทาน หรือเป็นนิยาย

คังสมัยก่อน ผู้แต่ง(สุจิตต์ วงษ์เทศ, ๒๕๒๘:๑๑๓)ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ในการขับเสภาตำนาน
วังหน้าไว้ในหมายเหตุท้ายบทเสภาว่า เพื่อบันทึกเสียงขับเสภา ดังความว่า

หมายเหตุ : เสภาเรื่องนี้แต่งให้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เนื่องในโอกาส
ฉลองครบรอบ ๕๐ ปี เพื่อนำไปบันทึกเสียงเสภาของครูแจ้ง คล้ายสีทอง และ
ครูกัญญา โรหิตาจล ทั้งนี้ได้ปรับปรุงมาจาก “เสภา:ธรรมศาสตร์” ซึ่งเขียนให้
หนังสือบัณฑิตธรรมศาสตร์ เมื่อเดือนมิถุนายน ๒๕๒๕

๒. การขับเสภาประกอบการแสดง

วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในช่วงสมัยนี้ที่นำเสนอด้วยการแสดง มี ๔ เรื่องซึ่งมักเป็นการขับ
เสภาประกอบการแสดงแบบสาธิต คือ เสภาเรื่อง พระร่วงสวรรคโลกที่แต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๘
ส่วนวรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในสมัยรัชกาลปัจจุบัน ได้แก่ เสภา(นอกเรื่อง) บทละครเสภาเรื่อง
มาดามบัวเต๋อรัฟลาบ บทละครเสภาว่าเรื่องคาม่องล่าช และบทเสภาว่าเรื่องกาเกี

เสภาเรื่องพระร่วงสวรรคโลก แต่งขึ้นในปีพ.ศ. ๒๔๘๕ พระยาโกมารกุลมนตรี แต่งขึ้น
เพื่อใช้ขับร้องเล่น แต่ก็ได้้นำออกแสดงด้วย เห็นได้จากคำนำของ พระยาโกมารกุลมนตรี (๒๕๑๐:
(๔)) ว่า

เสภาเรื่องนี้ข้าพเจ้าแต่งคอนตันเรื่อง (ตั้งแต่พระร่วงสมภพจนถึงครองเมือง)
ขึ้นเมื่อพ.ศ. ๒๔๘๕ และได้ให้ฝึกหัดขับร้องกันเล่นในวงญาติและมิตรสหาย ฝึกหัด
ได้ดีแล้วได้แสดงในปีนั้น ในเดือนกันยายนครั้งหนึ่ง และเดือนตุลาคมอีกครั้งหนึ่งซึ่ง
เป็นที่พอใจของผู้ฟังทั้งสองครั้ง

เสภา (นอกเรื่อง) ของ ภิญโญ ศรีจำลอง มีลักษณะเป็นการเสียดสีสังคมด้วยบทบรรยาย
หรือบทขับ รวมถึงท่าทางของผู้แสดง มีบทเจรจาเล็กน้อยในช่วงท้ายเพื่อหักมุมในตอนจบ เป็นการ
พัฒนาลักษณะละครเวทีในปัจจุบัน ด้วยการแสดงตามเหตุการณ์ปัจจุบัน แต่ใช้บทเสภาในการบรรยาย
ดังตัวอย่าง

การแสดงบทตลกด้วยท่าทางประกอบการบรรยาย

ครานั้นขุนช้างแสนหมางจิต
ชัก ไค้ลท์จุดสามแปดมาทันที

เห็นลูกเลี้ยงอสรพิษมาถึงที่
พลางงามไว ไหววดีตะปบทัน

(ทลายงามกับขุนช้างต่อสู้กัน จะแสดงบทตลกอย่างไรก็ได้ ขุนช้างหัวเห่กว่ามาก ถูกทลายงามถลุงถ่มถุกถุกคณาน ผอตุตท้ายทลายงามขึ้นเหยียบอกไว้....)

(ภิญโญ ศรีจำลอง, ๒๕๒๖:๑๘๘)

ส่วนบทละครเตatraเรื่องมดามบัตเคอร์ฟลายมีลักษณะของการขับเสภาประกอบการแสดงทั้งหมด ไม่มีบทส่งถ่า หรือบทเจรจา บทขับจึงเป็นทั้งบทบรรยาย และบทเจรจาไปในตัว ดังตัวอย่าง

บทเจรจาในบทละครมดามบัตเคอร์ฟลายมีลักษณะเป็นบทบรรยาย

ครานี้มารศรีเดินออกมา

(บัตเคอร์ฟลายออก)

อะไรเจ้าจงเล่าให้เข้าใจ

เห็นสาวใช้ก้มหน้าน้ำตาไหล

เออทำไมไม่ตอบดูขอบกล

(ปิ่น มาลากุล,ม.ล., ๒๕๒๘:๔)

บทละครเตatraเรื่องตาม่องล่าย แต่งขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๒๔ และบทเตatraเรื่องกาถิแต่งขึ้นในปีพ.ศ. ๒๕๓๒ มีลักษณะของการแสดงแบบสาธิต คือ มีการแสดงตามแบบบทเสภาว่าแนวสุภาพ กล่าวคือ มีการแสดง และร่ายว่าประกอบการขับเสภา ไม่มีบทตลกขบขัน บทเสภาว่าเรื่องกาถิ ผู้แสดงแสดงท่าทางแต่ประการเดียว มีผู้ขับเสภาประกอบ ไม่มีบทตลก และมีบทเจรจาเล็กน้อย ขณะที่บทละครเตatraเรื่องตาม่องล่าย มีบทเจรจาด้วย แต่ไม่มีตอนใดที่แสดงบทตลกขบขันนัก มีเพียงบทแสดงถึงความสนุกสนานรื่นเริงตามเหตุการณ์ในเรื่องเท่านั้น เช่น บทแห่ขันหมาก เป็นต้น

การขับเสภาประกอบการแสดง เช่น เสาภาว่า หรือ ละครเสภาอื่น ๆ ในปัจจุบันมักเป็นการสาธิตให้ชม เช่น รายการแสดง “สาธิตคนตรีและนาฏศิลป์ไทย” ที่หอประชุมจุฬาฯ ในรายการของคณะอักษรศาสตร์ มี เสรี หวังในธรรม เป็นผู้ดำเนินรายการ ในปีพ.ศ.๒๕๓๒ แสดงเสภาว่า ตอนขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้าง เป็นต้น เช่นเดียวการแสดงเสภาว่าแนวตลกในปัจจุบัน ซึ่ง เสรี หวังในธรรม ได้แต่งบทขึ้นใหม่อีก หลายบท เช่น เสาภาขุนช้าง-ขุนแผน ตอนพลายบัวจับผี ตอนพลายบัวเข้าห้องแวนแก้ว เป็นต้น เพื่อให้กรมศิลปากรใช้แสดง(คณะผู้ดำเนินงานโครงการดุริยางคศิลป์ไทย, ๒๕๓๒:๑๔)

ส่วนการแสดงละครเสภาในปัจจุบันของกรมศิลปากร มักแสดงเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน มีบทเจรจาเน้นความตลกขบขันโดยนำเอาเหตุการณ์ในสังคมปัจจุบันมาแทรกไว้ นอกจากนี้ ยังเห็นที่การขับและทำรำยาว หรือการแสดงของตัวละครเป็นสำคัญโดยจะใช้การขับเสภาแบบเดิม ไม่ใช่ทำนองขับอื่น ๆ เช่น ทำนองของสมเด็จฯ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ จะมีการร้องรำในบางครั้ง เหมือนกับการดำเนินเรื่องของละครนอก แต่จะร้องไม่มากนัก มีการขับเสภามากกว่า ดังที่เสริหวังในธรรม กล่าวให้เห็นจุดเด่นของการแสดงละครเสภาว่า เน้นในเรื่องการขับเสภา และใช้เสภาเป็นส่วนช่วยในการดำเนินเรื่องว่า "ถ้าเป็นละครเสภา จะเป็นขับเสภามากกว่าร้องรำ ต้องใช้เสภาในการดำเนินเรื่อง" (อ้างถึงในคณะผู้ดำเนินงานโครงการดุริยางคศิลป์ไทย, ๒๕๓๒:๗๕)

ลักษณะที่เห็นได้ชัดในการเปลี่ยนแปลงที่เข้ากับลักษณะของชาวบ้านที่เห็นได้ในการแสดงละครเสภาในปัจจุบัน (วีระเดช ชื่นประภาอนุสรณ์, ๒๕๓๘:๔๘-๕๑) คือ

๑. การแสดงละครเสภา ในปัจจุบันมักไม่มีการขับเสภาไหว้ครู แต่ถ้ามีก็จะเป็นการแสดงที่เป็นพิธีการ

๒. การแสดงละครเสภาคมักมีการแทรกเนื้อหาบทเจรจาแบบตลกเพื่อสื่อสารเรื่องราวหรือข่าวสารรอบตัว โดยมีลักษณะของการใช้ตัวตลกเป็นสื่อ ซึ่งมีทั้งการใช้คำพูดในเชิงเสียดสีและล้อเลียน ซึ่งผู้แสดงเป็นผู้คิดขึ้นขณะแสดง โดยไม่ได้เขียนบทไว้ก่อน แตกต่างจากในอดีตที่ละครเสภาคมักมีการเขียนบทเจรจาไว้ให้ และบทเจรจามักเกี่ยวข้องกับเนื้อหาในตอนนั้น ๆ หากไม่ใช่ละครเสภาที่จัดทำโดยกรมศิลปากร ละครเสภาอื่น ๆ ก็มักจะมีอิสระในการแสดงที่เน้นที่ความตลกขบขันเช่นกัน เช่น เสภา(นอกเรื่อง) ของ ภิญโญ ศรีจำลอง เน้นที่ความตลกจากบทขับและการแสดงท่าทางประกอบบทเจรจาของตัวละครเช่นกัน

๓. เรื่องราวที่นำมาแสดงละครเสภา ปัจจุบันกรมศิลปากรจะนำวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ที่ไม่ใช่วรรณคดีเสปามาดัดแปลงเป็นบทเสภาเพื่อใช้แสดงละครเสภา เช่น เรื่องกาเกี ของ เจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นต้น

ส่วนสาเหตุของการแสดงละครเสภาที่มีลดน้อยลงในปัจจุบัน น่าจะเกิดจากเหตุผล ๒ ประการ (จตุพร สีม่วง : สัมภาษณ์ ๘ พฤศจิกายน ๒๕๔๒) คือ เหตุผลทางด้านธุรกิจ และเหตุผลทางด้านความสนุกสนานบันเทิง

เหตุผลทางด้านธุรกิจ หมายถึง ละครเสภาไม่ค่อยเป็นที่นิยมของกลุ่มผู้ชมมากนัก ขณะที่การจัดการแสดงละครเสภาแต่ละครั้งมีค่าใช้จ่ายสูง แต่เมื่อไม่มีผู้ชม หรือมีผู้ชมร่นน้อยเกินไป ก็ไม่คุ้มกับการจัดการแสดงในแต่ละครั้ง ส่วนเหตุผลทางด้านความสนุกสนานบันเทิง หมายถึง ผู้จัดการแสดงมักนิยมจัดวรรณคดีเสภานำไปเล่นแบบละครนอกมากกว่าละครเสภา เพราะเมื่อเทียบการแสดงละครเสภากับละครนอกแล้ว การแสดงแบบละครนอกจะให้ความสนุกสนานบันเทิงได้มากกว่าในบททะเลาะวิวาทและบทตลก นอกจากนี้ยังมีเหตุผลของการมีทรัพยากรบุคคล คือ ผู้ขับเสภาด้วย ทั้งนี้เนื่องจาก ผู้ขับเสภาในปัจจุบันมักเป็นคนละคนกับผู้ขับกรับ ทำให้การขับเสภาในปัจจุบันไม่ค่อยไพเราะเท่าที่ควร

อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่า วรรณคดีเสภายังคงมีการสืบเนื่องในด้านรูปแบบการนำเสนอในการแสดงมาจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงมาเป็นการใช้อ่านอยู่มากแล้วก็ตาม

นอกจากนี้ วรรณคดีเสภาในสมัยนี้ยังมีลักษณะของการขับเสภาประกอบการแสดงที่แตกต่างออกไป กล่าวคือ

เสภาอวยพรสอนนักรมว ของ สายฟ้า สยาม เป็นเสภาที่ใช้ในการอำนวยพรก่อนการแสดง “บุษกรุขียงค์” ในงานสังคีตศิลป์ แต่งขึ้นในปีพ.ศ. ๒๕๒๒ การแสดงเสภาอวยพรสอนนักรมวอยู่ในช่วงสุดท้ายของการอธิบายศิลปะการป้องกันตัวแบบมวยไทย กล่าวถึงลักษณะต่าง ๆ ของมวยไทย และประโยชน์ต่าง ๆ จากการฝึกหัดมวยไทย ท้ายสุดเพื่อให้ผู้ชมรู้จักกับมวยไทย ผู้จัดการแสดงจึงเสนอเป็นเสภาอวยพรสอนนักรมว เพื่อสร้างอารมณ์คล้อยตามให้เกิดขึ้นกับผู้ชมก่อนเข้าการแสดง แต่เนื่องจากผู้จัดการแสดงรายการได้กล่าวถึงศิลปะประเภทมวยไทยในแง่มุมต่าง ๆ แล้ว บทเสภาจึงได้กล่าวถึงบุคคลากร คือ นักรมว เป็นการเข้าสู่ช่วงเนื้อหาการแสดงได้อย่างแนบเนียนยิ่งขึ้น

ส่วน**เสดาราชศฤติ** หรือเสภาพระราชศฤตินำพระราชหฤทัยของในหลวง ผู้แต่ง คือ สุจิตต์ วงษ์เทศ เขียนขึ้นเพื่อน้อมเกล้าฯถวายราชสักการะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในมหาศุภวาระเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ มีนายแจ้ง คล้ายสีทอง เป็นผู้ขับเสภาพระราชศฤติออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง ๘ ตั้งแต่วันที่ ๑๐ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๓๐ ถึงวันที่ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๓๐ ความยาวทั้งหมด ๑๖๔ บท เสภาพระราชศฤติจึงเป็นการแสดงเสภาประกอบการฉายภาพพระราชกรณียกิจต่าง ๆ นานับประการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยมีความยาวของบทเสภาต่อการออกอากาศหนึ่งวันประมาณ ๑-๒ บท เป็นบทประพันธ์ที่กวีตั้งใจให้เป็นประเภทเสภา และใช้ในการแสดงเสภาประกอบการฉายภาพทางโทรทัศน์

การขับเสภาในปัจจุบันยังแทรกอยู่ในการแสดงรูปแบบอื่นด้วย อันได้แก่ การขับเสภาประกอบรายการทางโทรทัศน์ และการขับเสภาประกอบในการแสดงละครต่าง ๆ

การขับเสภาประกอบการแสดงในปัจจุบัน ๒ ลักษณะนี้ คือ การขับเสภาประกอบการแสดงละครโทรทัศน์ และการขับเสภาประกอบการแสดงละคร เช่น ละครเสภา ละครพันทาง การขับเสภาทั้ง ๒ ลักษณะนี้มีจุดประสงค์ที่ใกล้เคียงกันคือ ใช้การขับเสภาคันการแสดง และช่วยในการดำเนินเรื่อง หรือย่อเรื่อง ให้คนดูเข้าใจเรื่องด้วยเสภาโดยไม่ต้องมีการแสดง ซึ่งในสมัยโบราณจะไม่มีการแสดงที่เป็นรูปแบบผสมผสานเช่นนี้ แต่ก็ไม่ได้ถือว่าเป็นเรื่องผิดที่นำเอาเสภา หรือการขับเสภามาใช้ในลักษณะนี้ เพราะถือเป็นการนำมาประยุกต์ใช้ในรูปแบบต่าง ๆ แล้วแต่ความพอใจของผู้จัดการแสดงละครต่าง ๆ (จุฑพร สิม่วง : สัมภาษณ์ ๘ พฤศจิกายน ๒๕๔๒)

การขับเสภาประกอบรายการแสดงทางโทรทัศน์ มีลักษณะเป็นการขับเสภาเล็ก ๆ น้อย ๆ ประกอบรายการแสดงทางโทรทัศน์ เช่น การขับเสภาประกอบรายการละครประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ ดังตัวอย่างจากละครโทรทัศน์ประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ ที่ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ช่อง ๘ มีการขับเสภาเพื่อช่วยในการดำเนินเรื่องอยู่หลายตอน

การขับเสภาที่ใช้ในการแสดงละครโทรทัศน์แนวจักร ๆ วงศ์ ๆ ดังกล่าวนี้ น่าจะมีประโยชน์ ๓ ประการ คือ

๑. การขับเสภาคมักใช้ในการย่อเรื่องเพื่อให้ผู้ชมเข้าใจเรื่องราวได้อย่างรวดเร็ว
๒. การขับเสภาช่วยให้ดำเนินเรื่องได้อย่างรวดเร็ว ไม่ต้องใช้การแสดงเข้าช่วย เพื่อให้ผู้ชมได้เข้าใจเรื่อง ไม่สับสนว่ามีการตัดตอนอย่างไร
๓. การขับเสภาช่วยเน้นความเป็นไทย หรือความเป็นพื้นบ้านให้กับละครโทรทัศน์แนวจักร ๆ วงศ์ ๆ มากขึ้น ทำให้บรรยากาศของเรื่อง หรือบรรยากาศของการแสดงเป็นไปอย่างสมจริงมากขึ้น และสร้างอารมณ์ร่วมต่อผู้ชมมากขึ้น

ส่วนการขับเสภาประกอบการแสดงละครมักใช้เพื่อการเล่าเรื่องแต่เพียงสั้น ๆ หรือเพิ่มความรวดเร็วในการดำเนินเรื่อง ตัวอย่างเช่น การแสดงละครเรื่องสมเด็จพระศรีสุริโยทัย ผู้จัดการแสดงได้ใช้เสภาเป็นการเกริ่นนำเพื่อบอกเรื่องราวต่าง ๆ ที่จะแสดงอย่างคร่าว ๆ ดังความว่า

- ๕๓ -

พ.ศ. สองพัน เก้าสิบเอ็ด
 เอกองค์ จักรพรรดิ ราชา
 สมเด็จพระสุริโยทัย
 พระนันทเป็น ขอดวีร กษัตริ์
 รักษาดี รักษาสน รักษาตรี
 บริบูรณ์ ในตำแหน่ง พระภรรยา
 สละชีพ ป้องกัน สวามี
 พระเกียรติ เอนก เอกอุคม

แผ่นดิน สมเด็จพระจอมราชา
 แห่งกรุง ออยุธยา ธานี
 ดำรงใน ตำแหน่งอรรคมเหสี
 กล้าหาญ เป็นที่ เลื่องลือชา
 ปฏิบัติ หน้าที่ โคขยศดา
 เป็นมารดา เยี่ยมยอด ครอบนิชม
 เพื่อมิให้ ธานี แดกถล่ม
 เป็นที่ ชื่นชม ของชาติไทย
 (สมภพ จันทรประภา, ๒๕๒๔:๘)

๓. การอ่าน

วรรณคดีเสภาในสมัยนี้มีการผลิตเพื่อใช้อ่านอย่างเด่นชัด และมีปริมาณมากกว่าสมัยอื่น ๆ อันได้แก่ เสภาสกา เสภาตลาด ซึ่งแต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๘ เสภาพระที่นั่งเชอพระนเรศวรมหาราช เสภาไพร่ เสภาเผด็จการ เสภาไอ้ว่า-คลอง เสภาน้ำท่วมหาบเร่ และเสภาเบ็ดเตล็ด ซึ่งแต่งขึ้นในสมัยรัชกาลปัจจุบัน

สาเหตุที่การอ่านมีมากกว่าการนำเสนอแบบอื่นในสมัยนี้ เนื่องจากความนิยมในการขับเสภา ตลอดจนการขับเสภาประกอบการแสดงเลื่อมลงไป ดังนั้น ความนิยมในปัจจุบัน คือ การนิชมแต่งเรื่องเพื่อเน้นที่การพิมพ์เพื่อนำเสนอด้วยการอ่าน ส่วนการขับ หรือการขับประกอบการแสดง มักจะใช้เพื่อสาธิตมากกว่า

๕๓๕๓ แต่งขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๘๐ ในสมัยรัชกาลที่ ๘ เป็นงานพระนิพนธ์ในพระราชวรวงศ์เชอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ และคณะ โดยใช้นามแฝงว่า “นักกลอนบ่อนเจ้าแหม่” เสภาเรื่องนี้มีเนื้อหากล่าวถึงเหตุการณ์ในสังคมปัจจุบันขณะนั้น และประสบการณ์ของกวีแต่ละคนเมื่อครั้งยังรับราชการ มีลักษณะการแต่งคล้ายการแต่งกลอนสัทวา และมีลักษณะของการนำเสนอเพื่อการอ่านเพียงประการเดียว ดังที่ได้ทรงเล่าถึงความเป็นมาของที่มาของหนังสือเสภาสกาว่า

วันหนึ่งเจ้าคุณอุคมฯ (พระยาอุคมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์) ท่านมาเฝ้าทูลปรึภษาเรื่องหนังสือ ที่จะพิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงของท่าน (ม.ร.ว.แจ่ม อุคมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์) เวลานั้นน้ำเฉลิม น้ำประภา และเจ้าคุณประภิตฯ ก้อยู่ด้วย ท่านตกลงว่าแต่งใหม่สักเล่มจะดีกว่า เล่นเสภาเรื่องศรีธนญชัย ให้ทุกคน

แต่งตามประสบการณ์ที่ได้เคยผ่านมาเมื่อรับราชการอยู่

(จันทร์จิรายุวัฒน์ รัชนี้, หม่อมเจ้า, ๒๕๒๐:๖๑-๖๒ อ้างถึงใน
ประทีป วาทิกทินกร, ๒๕๓๐:๑๑๕)

เสนาตลาค สันนิษฐานว่าแต่งขึ้นเพื่อการอ่านเช่นกัน เนื่องจากระยะเวลาที่แต่ง คือ ช่วงสมัย
รัชกาลที่ ๔ ถึงสมัยรัชกาลที่ ๘ เป็นช่วงที่มีการพิมพ์แพร่หลาย และเริ่มมีการนำวรรณคดีเสกามาใช้
อ่านมากขึ้น

เสนาเรื่องพระพิฆเนศวรพระนรศวรมหาราช แต่งโดย เจือ สตะเวทิน ในปีพ.ศ. ๒๔๕๖
เป็นงานเสภาที่เขียนขึ้นเพื่อจุดประสงค์ในการอ่านแต่ประการเดียวเช่นกัน เนื่องจากเดิม กวีได้เขียน
ลงเป็นตอน ๆ ในวารสารวิทยาจารย์ ก่อนนำมารวมเล่ม

เสนาของสุจิตต์ วงษ์เทศ ได้แก่ เสภาไพเราะ เสภาเผด็จการ เสภาหน้าท้าวหมาบเร่ เสภาไอ้วา-
คทอง และเสภาเบ็ดเตล็ด เป็นเสภาที่มุ่งการนำเสนอเพื่อการอ่านทั้งสิ้น แม้จะมีการใช้คำที่มีความ
หมายว่าเป็นการขับ หรือการแต่งกลอนด้วยวิธีทางมุขปาฐะก็ตาม ปีระจะก็กวีเสกจะใช้รูปแบบ
ของเสภาในการนำเสนอ อาจเนื่องมาจากเสปามีลักษณะของการเป็นเรื่องเล่า และเป็นรูปแบบของ
กลอนแบบชาวบ้าน เห็นได้จากเสภาไพเราะ ในการพิมพ์ครั้งแรก กวีอธิบายว่าเสภาไพเราะเป็น
“กวีนิพนธ์ในปีที่ ๒๐๐ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์” และได้อธิบายไว้ในตอนท้ายสุดของเรื่องว่า เพื่อ
เป็นการร่วมฉลอง ๒๐๐ ปีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ แต่งด้วยกลอนสดแบบชาวบ้าน

เสภาไพเราะไม่มีกรับขับขาน
ล้วนปรุงแต่งให้จำเวญเพลินอารมณ์
ไว้วากย์ไว้วาทีกวีไพเราะ
น้อขยี่แซวแล้ว โคราชถึงพาดควาย

เริ่มขึ้นเสภาคั้งกลาง ๒๔
๒๐ กุมภาพันธ์สำเร็จการ

ตั้งแต่ต้นจนปลายโขยกข่ม
ตามความเหมาะสมของนิยาย
เชิงปรบไก่อเสภาวิเชียรฉาย
เกล้าชอกคลอสาขสรรพคนตรี

ครั้นต้นปี ๒๕ ก็หักหาญ
ร่วมงานฉลองสองร้อยปี

(สุจิตต์ วงษ์เทศ, ๒๕๒๘:๖๖)

เสนาเผด็จการ หรือที่กวีเรียกอีกอย่างว่า “กวีนิพนธ์เพื่อแข่งชกหักกระดุกเผด็จการ”
ตอนท้ายเรื่องกวีได้บอกจุดประสงค์ของการแต่งว่า เพื่อต่อต้านกลุ่มเผด็จการทางสังคม เสภาเรื่องนี้
เขียนขึ้นเพื่อการอ่านเช่นกัน แม้กวีจะใช้คำว่า “คืน” ซึ่งหมายถึงลักษณะการแต่งกลอนสด

จบเสรีจเสภาเผด็จการ
กราบเท้าท่านผู้ฟังทั้งหญิงชาย

คั่นออกมาต่อต้านซึ่งเรือสาย
ถ้าหากบคายผิดคำรามตดาเอย
(สุจิตต์ วงษ์เทศ, ๒๕๒๘:๑๑๑)

เช่นเดียวกับในเสดาน้ำท่วมหาบเร่ ในตอนท้ายสุด กวีลงท้ายว่าเป็นการขับเสภา ทั้งที่เป็น
การนำเสนอในรูปแบบของการอ่าน

จบเสรีจเสภาน้ำคาลอ
ท่านที่ฟังเสภาอย่ารำคาญ

ขับพอเป็นจุดสมมุติฐาน
ถ้าหากบกร้านก็จงให้อภัยเอย
(สุจิตต์ วงษ์เทศ, ๒๕๒๘:๑๑๘)

ส่วนเสดาเบ็ดเตล็ดมักมีความยาวไม่มากนัก มุ่งเสนอเนื้อหาของเหตุการณ์ในสังคม
ปัจจุบัน บางครั้งแบ่งเป็นตอน ๆ ตามแต่ละสัปดาห์ ดิพิมพ์ในวารสาร และนิตยสารต่าง ๆ ก่อนนำ
มารวมเล่ม จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อการอ่านเป็นสำคัญ ดังเช่นในเสภา-หมดแม่ไม้ แสดงจุดประสงค์
ของกวีว่า เสภา โดยเฉพาะประเพณีการขับเสภา กำลังจะสูญหายไป การเขียนเสภาจึงน่าจะเป็น
ทางหนึ่งซึ่งจะสานต่อประเพณีได้ แม้จะไม่มีใครให้ความสนใจนักก็ตาม

วรรณคดีเสภาในปัจจุบันนำเสนอทั้งด้วยการใช้ขับเสภาประกอบปีพาทย์ ใช้ขับประกอบ
การแสดง และใช้ในการอ่านด้วย แต่ลักษณะในการใช้อ่านในปัจจุบันจะใช้มากที่สุด ทั้งนี้เนื่องจาก
ในช่วงสมัยนี้ลักษณะของการพิมพ์มีความเจริญ ช่วยให้หนังสือมีความแพร่หลาย นอกจากนี้ การ
ศึกษาของประชาชนก็มากขึ้น ทำให้นิยมการอ่านมากกว่าการฟังการขับเสภา หรือการขับ
ประกอบการแสดงเสภา

อนึ่ง วรรณคดีเสภาในช่วงสมัยนี้ เมื่อมีการตีพิมพ์แพร่หลายแล้วก็ไม่มีการกำหนดคตายตัว
ในด้านการนำเสนออีกต่อไป วรรณคดีเสภาหนึ่งเรื่องจึงสามารถใช้ได้ทั้งการแสดง หรือ การอ่าน
ขึ้นอยู่กับนำไปใช้ เหตุผลอีกประการหนึ่งคือ ลักษณะของการใช้เสภาทั้งประกอบปีพาทย์ และ
การขับประกอบการแสดงได้เสื่อมความนิยมลงไปมาก

พัฒนาการด้านการนำเสนอของวรรณคดีเสภา สามารถสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

เรื่อง	ฉบับ	ฉบับ + ปีพาทย์	ฉบับ + ปีพาทย์ + แฉก	อ่าน
ช่วงที่ ๑				
๑.เสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน	X	X	X	X
๒.เสภาเรื่องนายจีนนายโรติ	X			X
๓.เสภาเรื่องพระยากงพระยาพาน	X	X		
๔.เสภาเรื่องพระวราพงศาวดาร	X	X		
๕.เสภาเรื่องศรีธนญไชยเชิงเมือง	X	X		
ช่วงที่ ๒				
๖.เสภาเรื่องอาบู่หะชั้น	X	X		X
๗.บทละครเสภาเรื่องไกรทอง			X	X
๘.เสภาเรื่องพญาราชวังสัน	X	X		X
๙.บทละครเสภาเรื่องน้ำคาลทราย			X	X
๑๐.เสภาเรื่องตามักก็เสวก			X	X
๑๑.บทเสภาว่าพระอาทิตย์นึ้มฯ			X	X
ช่วงที่ ๓				
๑๒.เสภาตภา				X
๑๓.เสภาเรื่องพระร่วงสวรรคโลก			X	
๑๔.กลอนเสภาคดาค	X			X
๑๕.เสภาเรื่องพระที่นั่งเฮอฯ				X
๑๖.เสภา (นอกเรื่อง)			X	
๑๗.เสภาเรื่องมาคานบักเคอร์ฟลาย				X
๑๘.เสภาอวยพรตอนนักมวย			X	
๑๙.บทละครเสภาว่าเรื่องตามองฉ้อ			X	X
๒๐.เสภาไพร่				X
๒๑.เสภาเค็จการ				X
๒๒.เสภาใช้ว่า-กลอง				X
๒๓.เสภาน้ำท่วม หาบแร่				X
๒๔.เสภาเบ็ดเตล็ด ๑๑ เรื่อง	X			X
๒๕.เสภาอารศคู้			X	X
๒๖.บทละครเสภาว่าเรื่องกาภิ			X	

จากตารางในส่วนพัฒนาการด้านการนำเสนอของวรรณคดีเสภา วรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการนำเสนอ ๓ รูปแบบ คือ การขับประกอบกรับ การขับประกอบกรับและประกอบปีพาทย์ และการอ่าน ซึ่งมีน้อยมาก

ส่วนวรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๖ ก็ยังคงสืบเนื่องในด้านการนำเสนอ คือ การขับประกอบกรับและประกอบปีพาทย์ แต่เพิ่มการขับประกอบการแสดง และการอ่านซึ่งมีมากขึ้นกว่าในสมัยแรก

ส่วนวรรณคดีเสภาที่แต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๘ จนถึงสมัยรัชกาลปัจจุบัน แม้จะยังมีการนำเสนอด้วยการขับเสภาประกอบกรับ และการขับเสภาประกอบกรับและประกอบปีพาทย์ก็มักเป็นลักษณะของการสาธิต หรือใช้ในงานเล็ก ๆ น้อย ๆ เท่านั้น ส่วนการขับเสภาประกอบการแสดงก็มีน้อยลง และมีลักษณะของการสาธิตเช่นกัน รูปแบบการนำเสนอส่วนใหญ่ที่มีมากขึ้นในสมัยนี้ได้แก่ การอ่าน เนื่องจากวรรณคดีเสภาส่วนใหญ่ได้รับการตีพิมพ์ และลักษณะการนำเสนอแบบอื่นๆ เสื่อมความนิยมไปมาก